

NÔUKOGUDE KÔRGEM KOOOL

NR 3

MARTS

1941

SISU

A. LAIGO: PAADISADAM (PUUGRAVÜÜR)	130
R. RÄNK: RAHVUSVAHELISEST ÕIGUSEST NÕUKOGUDE LIIDU SEISUKOHAST (ARTIKKEL)	131
P. KRUSTEN: LUGU LÄHEMAST MINEVIKUST (NOVELL)	142
H. HEINE: KANGRUD (LUULETUS)	147
J. KÄRNER: VLADIMIR MAJAKOVSKI TEE REVOLUTSI- OONINI (ARTIKKEL)	148
R. LAANES: DEMOKRITOS (ARTIKKEL)	157
V. VARAMAA: PARIISI KOMMUUN	167
KOMMUUN JA KUNST (A. S. GUŠTŠINI RAAMATUST „PA- RIISI KOMMUUN JA KUNSTNIKUD“)	185
RINGVAADE	186

„Nõukogude Kõrgem Kool“ ilmub 10 nr. aastas. Toimetuse Üliõpilas-
majas, tuba nr. 27, telef. 35-00; vastutav toimetaja F. Issak, Tartus, 21. juuni
tän. 8—3, telef. 38-68.

Toimetuse kolleegium: I. Kruus, K. Ristikivi, H. Kalmet, S. Mentak
ja V. Alumäe.

Talitus: RK „Teaduslik Kirjandus“ Tartu, Ülikooli 18.

Palutakse pöörduda kaastöö asjus otse toimetuse aadressil.

A. Laigo

PAADISADAM

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Nõukogude Kõrgem Kool

HARIDUSE- JA KUNSTITÖÖLISTE JA ELKNÜ AJAKIRI

NR 3

MÄRTS

1941

R. RANK

RAHVUSVAHELISEST ÕIGUSEST NÕUKOGUDE LIIDU SEISUKOHAST

Rohked rahvusvahelise õiguse sätete rikkumised kodanlike riikide vahel on tõusetanud kahtluse rahvusvahelise õiguse kui õiguse eksisteerimise suhtes. Üha suurenev segadus rahvusvahelises elus on viimaste aastate kestel jõudnud oma haripunktile. Nii ütles sms S t a l i n oma aruandes Partei XVIII kongressil 10. märtsil 1939. a.: „Sõda on riikidevahelistes suhetes loonud uue olukorra. Nendesse suhetesse ta on toonud rahutuse ja ebakindluse õhkkonna. Purustanud sõjajärgse rahurežiimi alused ja kummutanud rahvusvahelise õiguse algmõisted, sõda tegi küsitavaks ka rahvusvaheliste lepete ja kohustuste väärtuse.“

Seetõttu on tõusetunud täie õigusega küsimus, kas rahvusvaheline õigus oleb kui objektiivne realiteet. Paljudele kodanlikele rahvusvahelise õiguse teadlasile on see küsimus jäänud lahendamatuks probleemiks tänapäevani.

Rahvusvahelisõiguslasele-marksistile ei valmista selle küsimuse vastamine aga mingit raskust. Temale ei ole rahvusvaheline õigus mingi igaveste ja muutumatute jumalike või looduslike normide suhe, mis tekib inimloomusest või riikide solidaarsusest ja vastastikusest sõltuvusest. Temale esineb rahvusvaheline õigus kõigepealt nähtusena, mis on ajalooliselt kujunenud ja on nagu iga teinegi õigus omane ainult ühiskonnale, mis on jagatud klassideks.

See õigus tekkis ja arenes koos klassilise ühiskonna tekkimise ja arenemisega ja muutus koos selle ühiskonna formatsioonide vaheldumisega.

Rahvusvaheline õigus on nende normide süsteem, mis on võetud tarvitusele riikidevahelises suhtlemises.

Rahvusvaheline õigus korraldab riikidevahelisi suhteid ja piiritleb nende vastastikuseid õigusi ja kohustusi. Ta on fikseeritud rahvusvahelistes lepingutes ja kokkulepetes, siseseadusandluses ja tavades, millised on tulenenud riikide poliitilisest ja majanduslikust võitlusest ja koostööst rahvusvahelisel areenil.

Seega on rahvusvaheline õigus nõukogude teaduse vaatepunktist õiguslik distsipliin ja erineb rahvusvahelisest poliitikast. Tuntud nõukogude jurist prof. Antonov ütleb, et „rahvusvaheline õigus ei lahustu rahvusvahelises poliitikas, vaid evib iseisva olemuse, kuid ta jääb tihedalt seotuks rahvusvahelise poliitikaga. Õigus esineb — ütleb ta — poliitiliste (ka majanduslikkude ja teiste) suhete reguleerimisviisina“ (K. A. Antonov, *K vo-prossu o meždunarodnom prave*, lk. 63).

Rahvusvaheline õigus on sundusliku iseloomuga, kuid tema sunduslikkus on erilaadne. See ei põhine mitte mingisugusel riigist kõrgema võimu käsul, vaid ta on riikidele siduv ainult seetõttu, et viimased ise vabatahtlikult omavaheliste kokkulepete kaudu on ta eneste kohta õiguslikult siduvaks tunnustanud. Riigid, kes on huvitatud rahvusvahelise õigusega kinnitatud suhete tugevusest ja kestvusest, täidavad ise kogu oma aparatuuriga (diplomaatia, sõjavägi jne.) rahvusvahelist õigust.

Nõukogude Liidul kui esimesel sotsialistlikul riigil, mis on tekkinud kapitalistlikus ümbruses, oli tegemist juba ajalooliselt kujunenud ja sajandite praktika läbi kinnitatud ning arvukates aktides fikseeritud kodanliku rahvusvahelisõigusliku süsteemiga.

Kaasaegne kodanlik rahvusvaheline õigus tekkis kodanlikkude revolutsioonide ja võitluste ajajärgul feodalismi vastu. Feodaalse ühiskonna rahvusvaheline õigus esines enam „rusikaõigusena“ kui tõelise õigusena. Kodanlik rahvusvaheline õigus, erinedes sellest, tekkis kui suveräänsete kodanlikkude rahvusriikide formaalse võrdsuse õigus.

Nõukogude Liit rakendab oma suhetes kapitalistliku maailmaga ajalooliselt kujunenud kodanliku rahvusvahelise õiguse instituute. Nõukogude kuulus jurist, akadeemik professor V õ š i n s k i ütleb: „Selline rakendamise võimalus peitub paljude kodanliku rahvusvahelise õiguse instituutide ajaloolises päritolus, millised on tekkinud kodanliku demokraatia aluste ülekandmise teel rahvusvahelistele suhetele. Rakendades selliseid instituute NSVL rõhutab ja süvendab nende instituutide d e m o k r a a t l i k k e külgi, arvestades siiski, et täielikku ja algupärast demokraatiat rahvusvahelistes suhetes on võimalik saavutada ainult peale kapitalismi kukutamist“, sest vastavalt L e n i n'ile: „Meie ei heida kõrvale kodanlik-demokraatlikke loosungeid, kuid siiski kanname neis demokraatlikku järjekindlamalt, täielikumalt, otsustavamalt.“ (XXX *Leninski sbornik*, lk. 103).

Nende kodanliku rahvusvahelise õiguse instituutide kõrval rakendab Nõukogude Liit ka selliseid ajalooliselt kujunenud teisejärgulisi kodanliku rahvusvahelise õiguse instituute, mida ta ise küll ei poolda ja millised ilmnevad tema arvates arhailiste jäänusena varasematest ajaloolistest perioodidest. Seesugustena võiks nimetada rida konsulaarõiguse sätteid, protokollilise iseloomuga tavasid jne. Nende instituutide mööndus Nõukogude Liidu praktikas on seletatav sellega, et nad esinevad teisejärgulise tähtsusega instituutidena ja nende möönmine ei too kahju Nõukogude Liidu välispoliitika printsiipidele. Nende rakendamisest keeldumine tekitaks aga asjatuid tehnilisi raskusi Nõukogude Liidu rahvusvahelises töös.

Nõukogude Liit siiski ei r a k e n d a mitte kõiki kaasaegse kodanliku rahvusvahelise õiguse instituute. Ta sulgeb avalikult välja oma suhetes kapitalistliku maailmaga selliste rahvusvahelisõiguslike instituutide rakendamise, mis osutuvad väikeste ja nõrkade rahvaste orjastamise instituutideks üksikute imperialistlike riikide poolt. Seetõttu ei ole Nõukogude Liit tunnustanud ega tunnusta selliseid instituute nagu mittevõrdõiguslikud lepingud, kapitulatsioonide režiim, anneksioon, mandaatide süsteem jne. Astudes 1934. a. Rahvasteliitu, väljendas NSVL otseselt oma mittenõusolekut rea rahvusvahelise õiguse instituutidega, millised esinesid Rahvasteliidu põhikirjas.

Keeldumine nende rahvusvahelise õiguse instituutide rakendamisest tuleneb nõukogude riigi erilisest iseloomust ja ka sellest, et need on vastuolus tema põhiliste välispoliitiliste printsiipidega.

Võidukas proletariaat lõi oma rahvusvaheliste suhete süsteemi. See sotsialistlik süsteem, mis põhineb rahvaste enesemääramise õigusel kuni eraldumiseni, sai oma täieliku juriidilise formulatsiooni Stalinlikus Konstitutsioonis, mis sättis isekeskis koostööd tegevate, ühiseks poliitiliseks ja majanduslikuks režiimiks ühinenud Nõukogude Liidu rahvaste tegelik u võrdsuse ja vabaduse.

Suure Oktoobrirevolutsiooni ühe tähtsaima resultaadina ilmnebki asjaolu, et ta näitas, nagu ütleb sms Stalin, „... rõhutatud rahvaste vabastamise proletaarset, internatsionalistliku meetodi kui ainsa õige meetodi võimalikkust ja otstarbekust, näidates tegelikult kõige erinevamate rahvaste tööliste ja talupoegade vennaliku sideme võimalikkust ja otstarbekust vabatahtlikkuse ja internatsionalismi alusel. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu olemasolu, milline näitab tulevase kõigi maade töötajate ühinemise eeskujuna üheks maailmamajanduseks, on selle otseseks tõendiks.“ (Stalin, *Voprossõ Leninizma*, lk. 178).

Alla kriipsutades sotsialistliku ja kapitalistlike rahvaste vaheliste suhete süsteemi vastandlikkust kirjutas sms Stalin, et kapitalistlikes riikides, kõrvuti esimese järgu rahvastega, privilegeeritud rahvastega, „riigi“ rahvastega, olelevad teise järgu rahvad, „mitteriigi“ rahvad, mittevõrdõiguslikud rahvad, kellelt on röövitud need või teised õigused ja kõigepealt riiklikud õigused. Meil NSV Liidus, vastupidi, on hävitatud kõik need rahvusliku ebavõrdsuse ja rahvusliku rõhumise atribuudid. Meie juures on kõik rahvad võrdõiguslikud ja suveräänsed.

Nõukogude Liit on Rahvasteliit selle sõna paremas mõttes. Ta ühendab poolteistsada rahvust, mille hulgas on 16 rahvust arvult mitte alla ühe miljoni igauks. Õiguste võrdsuse mõttes Liidus ei ole rahvusenamusi ega rahvusvähemusi, ja mitte ükski rahvus ei teoorias ega praktikas ei evi väiksemaid õigusi ja väiksemaid kultuurilise ja majandusliku arengu võimalusi kui teine.

Nõukogude Liit esineb ainsa sotsialistliku riigina. Seetõttu tõusetub täie teravusega küsimus vastastikustest suhetest Nõukogude sotsialistliku süsteemi ja teda ümbritseva kapitalistliku maailma vahel. Nõukogude Liidu rahvad elavad kapitalistliku ümbruse varitsetult. Sellepärast ei tohi revolutsioonilise valvuse küsimust pidada teisejärguliseks küsimuseks, sest imperialistlikud riigid ei jäta ühtegi vahendit kasutamata Nõukogude Liidu kahjustamiseks. „On hädavajalik meeles pidada ja mitte kunagi unustada“, kriipsutas alla sms Stalin oma artiklis „*Partei töö puuduste ja trotskistlikkude ja teiste reetjate likvideerimise vahendite kohta*“ (lk. 19), „et kapitalistlik ümbrus esineb põhilise faktina, mis määrab Nõukogude Liidu rahvusvahelise seisundi.“

Vastuoksus kapitalistliku maailma ja Nõukogude Liidu vahel — vastuoksus „... kapitalismi vahel tervena ja maa vahel, milline ehitab sotsialismi“ (Stalin) — ilmneb meie ajajärgu põhilise vastuoksusena. Siiski, ütleb sms Stalin „kahe vastupidise süsteemi — kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi — olemasolu ei sule rahu-liku arengu olukorras välja võimalust ajutisteks kokkulepeteks kapitalistlikkude riikidega tööstuslike, kaubanduslike ja diplomaatlike suhete alal.“ (Stalin, *Voprossõ leninizma*, lk. 357).

Sellise koostöö võimalustest, selle eeldustest ja piiridest on meie Valitsuse ja Partei juhid oma esinemistel korduvalt kõnelnud. Esinedes VII Sovettide Kongressil 21. jaanuaril 1935. a. märkis sms Molotov, et „kahe süsteemi vahel käib võistlus, või, kui soovite, võitlus, ja koos sellega avaneb järjest uutes ja uutes vormides NSV Liidu koostöö nende või teiste kapitalistlikkude riikidega nii majanduslike suhete alal kui ka rahu säilitamise asjus.“

Nõukogude Liidu ja kapitalistliku maailma vahelise koostöö piirid on näidatud sms Stalinil poolt. „Piirid asetatakse kahe süsteemi vastandlikkuse poolt, milliste vahel käib võistlus, võitlus. Kokkulepped on täielikult võimalikud raamides, mis on lubatud nende kahe süsteemi poolt, aga ainult neis raamides.“

Nende kokkulepete kestvus ei sõltu ainult Nõukogude Liidust, vaid ka kapitalistlikkudest maadest ja üldisest rahvusvahelisest olukorrast.

Kaasaegses rahvusvahelises õiguses olevad sel kombel üheaegselt, ühelt poolt instituudid, mis on kujunenud kõige erineva-

matel võitlusperioodidel võimu eest ja teiselt poolt instituudid, mis on tekkinud maailma esimese sotsialistliku riigi võitluses ja koostööprotsessis kapitalistlike riikidega.

Marksistlik-leninistliku rahvusvahelise õiguse teooria üheks ülesandeks on, nagu see on ette nähtud ametlikus rahvusvahelise õiguse programmis: „a) rahvusvahelisõiguslike põhimõtete uurimine sotsialistliku riigi suhetes välismaailmaga“. Nõukogude Liit, teostades oma välispoliitikat suhetes kapitalistliku maailmaga, astub välja välispoliitika printsiipide süsteemiga, mis on rajatud suurele Marx-Engels-Lenin-Stalini õpetusele. Samuti on ta katkestamatult ja orgaaniliselt seotud kommunistliku ühiskonna ülesehitamise loova poliitikaga.

Lenini-Stalini välispoliitika põhiliseks aluseks on võitlus rahu eest. „Meie välispoliitika on selge,“ ütles sms Stalin partei XVII kongressil, „ta on rahu säilitamise ja kaubanduslike suhete tugevdamise poliitika kõikide maadega. NSVL ei kavatse ähvardada kedagi ja — veel enam — rünnata kedagi. Meie seisame rahu eest ja kaitseme rahu asja. Aga meie ei karda ähvardusi ja oleme valmis sõjaõhutamajate löögile löögiga vastama.“

Partei XVIII kongressil väljendas sms Stalin umbes samaguseid mõtteid:

„1. Meie seisame rahu eest ja kaubanduslike sidemete kõvendamise eest kõikide riikidega. Meie asume ja saame asuma sel positsioonil seni, kuni ka need riigid peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuni nad ei katsu kahjustada meie maa huve.

2. Meie seisame rahulike, lähedaste ja heanaaberlike suhete eest kõikide naabermaadega, kel on NSV Liiduga ühised piirid, asume ja saame asuma sel positsioonil seni, kuni need riigid peavad samasuguseid suhteid Nõukogude Liiduga, kuni nad, otseselt või kaudselt, ei püüa rikkuda Nõukogude riigi piiride tervikluse ja puutumatus huve.“

Sama rõhutab ka sms Molotov oma kõnes Nõukogude Valitsuse välispoliitikast Nõukogude Liidu Ülemnõukogu istungil 29. märtsil 1940: „Lühidalt öeldes seisavad meie välispoliitika ülesanded selles, et kindlustada rahu rahvaste vahel ja meie maa julgeolekut. Sellest järeldub erapooletuse seisukoht ja mitteosavõtt

Euroopa riikide vahelisest sõjast. See seisukoht põhineb meie poolt sõlmitud lepinguil ja avaldab ühtlasi tagasihoidvat mõju Euroopas sõja laiendamisele ja õhutamisele, ning seepärast vastab ta kõigi rahvaste huvidele, kes püüavad rahule ja ägavad juba sõja poolt tekitatud uute määratu suurte hädade all.“

Nõukogude Liidu rahupoliitika on leidnud väljenduse terves reas välispoliitilistes aktides, dokumentides, tegevustes ja väljastumistes, milliste kogu moodustab teatava välispoliitiliste printsiipide süsteemi, mis eraldab sotsialistliku riigi välispoliitika kapitalistlikust ümbrusest. Nende printsiipide hulka kuuluvad, nagu see on määrateldud tabavalt akadeemik prof. V õ š i n s k i poolt: „loobumine imperialistlikust vägivallapoliitikast, loobumine anneksioonist ja kontributsioonist, loobumine erilistest privileegidest (mõjusfääridest ja kapitulatsioonidest jne.), loobumine salajasest diplomaatiast, rahvaste enesemääramise õiguse kuni eraldumiseni kuulutamine ja teostamine, rahvusvahelistes suhetes riikide võrdõiguseprintsipi sissetoomine, võitlus üldiseks desarmeerimiseks, võitlus igasuguste agressiooniviiside vastu, võitlus kollektiivse julgeoleku organiseerimise eest, progressiivse inimkonna jõudude kogumise eest fašismi, reaktsiooni ja sõja vastu.“ (Võšinski, *Tezisõ po mežd. prava*, lk. 120).

Kõrvuti sellega, võideldes erinevate sotsiaalmajanduslike süsteemide rahuliku koosolemasolemise eest, Nõukogude Liit on tõstnud esile ja kaitsnud kahe omandisüsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku — juriidilist võrdõigust rahvusvahelistes suhetes. Samuti on ta kaitsnud riiklikku väliskaubanduse monopoli jne.

Nõukogude Liit on igati püüdnud töötada rahvusvahelise rahu ja koostöö hüvanguks. See ilmneb eriti asjaolust, et ta astus Rahvasteliitu. Sms S t a l i n ütles Partei XVIII kongressil: „... oma rahvusvaheliste seisukohtade kindlustamise huvides astus Nõukogude Liit ka mõned teised sammud. 1934. aasta lõpus meie maa astus Rahvasteliitu, lähtudes sellest, et hoolimata tema nõrkusest, võib teda siiski tarvis tulla kohana a g r e s s o r i t e p a l j a s t a m i s e k s ja ka teatud, ehkki nõrga rahu tööriistana, mis võiks sõja arenemist pidurdada. Nõukogude Liit arvab, et niisugusel häirelises ajal ei tule hüljata isegi niisugust nõrka rahvusvahelist organisatsiooni, nagu on Rahvasteliit.“

Nõukogude Liidu välispoliitika lähtub kõigis oma vormides ja avaldustes Marx-Engels-Lenin-Stalin'i suurest õpetusest. Ta on vahenditult ja orgaaniliselt seotud kommunistliku ühiskonna ülesehitamise loova poliitikaga, esinedes selle poliitika ühe küljena. Siit ammutab ta selle muutumatuse ja püsivuse, millised iseloomustavad teda Nõukogude võimu senise olemasolu kestel. Neid Nõukogude Liidu rahvusvahelise poliitika printsiipe, mis ilmnevad löögina kogu kapitalistlikule süsteemile ja omavad tohutu revolutsioonilise mõju, jagatakse laiade töötavate masside, kogu maailma eesmise, progressiivse inimkonna poolt. Need printsiibid moodustavad õiguslike vaadete ja õiguslike instituutide süsteemi sotsialistlikus riigis rahvusvaheliste suhete ja rahvusvahelise õiguse alal (V õ š i n s k i).

Võitlus rahu eest kui Nõukogude Liidu välispoliitika alus ei seletu mitte sellega, et NSVL rohkem kui teised riigid kardab sõda ja tema järelt, nagu on püütud seda seletada mõningate sõjaõhutajate ja nende sabarakkude poolt. Tema julgeolek ei sõltu paberlikest dokumentidest ega välispoliitilistest kombinatsioonidest vaid tema materjaalse võimsuse reservidest, mis tagavad tema õiguste realiseerimise. Nõukogude Liit on valmis igal võimalikul juhul vastama sõjaõhutajate löögile. Sms Stalin, selgitades Nõukogude Liidu välispoliitikat, ütles oma aruandes Partei XVIII kongressil:

„3. Meie oleme rahvaste toetamise poolt, kes on sattunud agressiooni ohvriks ja kes võitlevad oma kodumaa iseseisvuse eest.

4. Meie ei karda ähvardusi agressorite poolt ja oleme valmis vastama kahekordse löögiga sõjasüütajate löögile, kes püüaksid rikkuda Nõukogude piiride puutumatust.“

Seetõttu tuleb järsult alla kriipsutada, et NSVL ei teosta oma välispoliitilisi printsiipe mitte ainult rahvusvahelisõiguslikus vormis ja võitlust rahu eest ei peeta tema poolt mitte ainult mitmesuguste lepingute sõlmimisega, vaid ka Punaarmee võimu tugevdamise teel.

Kõike kokku võttes toetub Nõukogude Liit oma välispoliitikas, nagu seda geniaalselt on kindlaks määranud sms Stalin:

„1. Oma kasvavale majanduslikule, poliitilisele ja kultuurilisele võimsusele;

2. meie Nõukogude ühiskonna moraalsele-poliitilisele ühtsusele;

3. meie maa rahvaste sõprusele;

4. oma Punaarmeele ja Punasele Sõja-Merelaevastikule;

5. oma rahupoliitikale;

6. kõikide maade töötajate moraalsele toetusele, kes on kõige elulisemalt huvitatud rahu säilitamisest;

7. nende maade kainusele, kes rahu hävitamisest ühel või teisel põhjusel pole huvitatud.“ (Aruanne Partei XVIII kongressil).

Nõukogude Liidul kui esimesel ja seni ainsal sotsialistlikul riigil oli tegemist, alates oma tekkemomendist peale, kodanliku rahvusvahelise õiguse süsteemiga. Seetõttu on küsimus Nõukogude Liidu suhtumisest kaasaegsesse kodanlikku rahvusvahelisse õigusesse põhiliseks küsimuseks igale nõukogude rahvusvahelise õiguslasele. Selle küsimuse suhtes on aga olnud nõukogude rahvusvahelise õiguslikus literatuuris kõige enam vassimisi ja ebaõigeid vaatekohti ning vaenulikke orientatsioone. „Seetõttu“, ütleb akadeemik *V o š i n s k i*, „seisab meil ees suur töö, et puhastada rahvusvaheline õigus kahjurlikkudest elementidest.“ (*Võšinski, Sov. gos. 1938, nr. 4, lk. 36*).

Rahvusvahelise õiguse alal opereeris pika aja jooksul rahva-vaenlane Pašukanis, tehes palju kahju rahvusvahelise õiguse nõukogude teadusele. Pašukanise kontrrevolutsiooniline trotskistlik-buhhaarinlik kontseptsioon esitas kaasaegse rahvusvahelise õiguse „kahe antagonistliku süsteemi ajutise kompromissivormina“. Tema käsitluses esineb rahvusvaheline õigus kui mingisugune regulaator, mis tasandab kahe lepitamatu süsteemi vastandlikkust. Tema eitas teadlikult Nõukogude õiguse erilist kvaliteeti ja ignoreeris leninlik-stalinliku välispoliitika põhilisi aluseid. Ta kattis oma kontseptsioonide kontrrevolutsioonilist olemust valjude „vasakpoolsete“ fraasidega ja ignoreeris kaasaegse rahvusvahelise õiguse arengu sidet kodanliku demokraatia arenguga. Ta kujutas kaasaegset rahvusvahelist õigust kui „feodalismi jäämust“ ning suhtus nihilistlikult rahvusvahelisse õigusesse üldse ja Nõukogude Liidu rahvusvahelise õiguslikku praktikasse eriti. „Pašukanise kontseptsioon on suunatud sellele“, ütleb *J a k o v l e v / P e t r o v*, „et kõigutada Nõukogude Liidu kui eeskujuliku rahvusvaheliste

kohustuste lojaalse täitja rahvusvahelist seisundit.“ (Jakovlev/Petrov, *Pravda*, nr. 116, 1937).

Kahjurliku kontseptsiooniga rahvusvahelise õiguse alal on esinenud ka prof. Korovin, kes esitab rahvusvahelist õigust kui „üleminekuaja rahvusvahelist õigust,“ milline pidi asendama kaasaegse rahvusvahelise õiguse. Tema kontseptsioonid olid maskeeritud küll „marksistliku“ fraseoloogiaga, kuid mitte mõistes leninlik-stalinliku välispoliitika põhilisi aluseid, ta moonutas ja ignoreeris Nõukogude Liidu rahvusvahelis-õiguslikku praktikat. Tema „ultra-vasakpoolne“ teooria viis praktikas vulgaarsele sotsiaalreformismile ja ilmnes vaid erilise pašukanliku kompromissiteooria eriväljendina. Ta asetab „üleminekuaja rahvusvahelise õiguse“ kohaliku õigusliku süsteemi ossa, mis kehtib ainult kodanlike ja sotsialistlike maade vahel. Ta annab relva kätte neile Nõukogude riigi välistele vaenlastele, kes püüavad Nõukogude Liitu välja suruda rahvusvaheliselt areenilt ja teda isoleerida, et ta ei segaks nende väljaastumisi rahu asja vastu.

Nõukogude teaduse ülesandeks rahvusvahelise õiguse alal on, nagu seda määratleb akadeemik prof. V õ š i n s k i, „peale vaenulikkude kontseptsioonide jäänuste lõplikku rüüstamist ning väljakiskumist ja peale kõigi ebaõigete vaadete otsustavat kriitikat, millised moonutavad marksismi-leninismi aluseid, rahvusvahelise õiguse küsimuste töötlemine vastavalt leninlik-stalinliku välispoliitika teooriale. Nõukogude teaduse ülesandeks sellel alal on kõige kiirem leninlik-stalinliku välispoliitika varaaitade omandamine ning Nõukogude rahvusvahelisõigusliku praktika kiireim omandamine ja üldistamine.“

Nõukogude teaduse rahvusvahelise õiguse töötlemisel tuleb lähtuda, vastavalt akademik prof. V õ š i n s k i l e, „leninlik-stalinliku välispoliitika täiesti eksklusiivsest, juhtivast osast võitluses rahu eest, kollektiivse julgeoleku eest, progressiivse inimkonna kõigi jõudude organiseerimise ja kogumise eest reaktsiooni, fašismi ja sõja vastu.“

Nõukogude teaduse rahvusvahelise õiguse töötlemisel on hädavajalik lähtuda kapitalistliku ümbritsuse faktist, millises asetseb Nõukogude Liit ja milline määrab Nõukogude Liidu rahvusvahelise seisundi.

Nõukogude teaduse rahvusvaheline õigus, lähtudes neist põhilistest ülesannetest, peab omistama erilist tähelepanu sellistele rahvusvahelise õiguse instituutidele, mis on suunatud võitluseks terrorismi, rahvusvahelise provokatsiooni ja katsete vastu kohandada rahvusvahelist õigust imperialistide nõuetele ning huvidele ja katsete vastu kohaldada mitmesuguseid rahvusvahelise õiguse institute imperialismi interventsioonilise poliitika ülesannetele.

Nõukogude teaduse rahvusvaheline õigus on võtnud enesele nende rahvusvahelise õiguse instituutide, mis teenivad rahu, demokraatiat ja progressi teadusliku töötlemise austava ülesande, nende teadusliku põhistamise ja propaganda.

Rahvusvahelise imperialismipoliitikale seab Nõukogude sotsialistlik riik vastu sotsialistliku õiguse ning õigluse võimsa ning võitmatu jõu, rahvaste austuse, nende natsionaalse vabaduse ja sõltumatus, rahvusvaheliste lepingute austuse ja rahvusvahelise õiguse ning seaduse.

LUGU LÄHEMAST MINEVIKUST

Änavalaterna valgus paistis tuppa. Toas oli kolm inimest. Keegi ei saanud õieti magada. Laps vähkres ja virises. Noor ema tõusis sageli asemelt ja seisis lapse voodi juures, nõutu ja murelik. Katsus tillukest pead. See oli nagu tulitükk. Polnud kahtlust: laps oli haige. Mis tal viga oli? Seda võis teada ainult arst. Arsti kutsumisega aga oli keeruline lugu. Nad ei olnud ju nii rikkad, et ... kergel käel raha välja anda. Aga teisest küljest — see oli nende ainus laps. Kergel käel ta surmale anda ... „Poleks uskunud, et elu nii raske on,“ mõtles noor naine ja tahtmatult ohkas.

Seda kuulis ta mees Anton Rannus. Naise ohkamine pigistas ta südant. Kostis nagu vaikse etteheitena, kuigi see sellena polnud mõeldud. Anton Rannus oli julgenud abielluda, kuigi ta polnud jõukas. Aga elu tahtis elada, saa läbi, kuidas saad. Pealegi ei olnud Anton Rannus ükski niisugune. Väikese inimese elu oli tol ajal üldse ebakindel. Ometi elati. Jumalale enam ei loodetud, küll aga pankadele, vekslipaberitele. Need pidid aitama. See oli vihma käest räästa alla sattumine. Raha taskus, olid kaks-kolm päeva õnnelik, nagu oleks sul elus tõesti hästi läinud, kuid selle petliku õnnetunde eest pidid hiljem aastate kestel iga kolme kuu tagant tundma rasket muret pikendusraha leidmisega. Häda süvenedes hakkasid ootama loteriivõitu... Mingi lootus pidi olema, mille najal edasi elada. Naised igatsesid ka paremat elu, nemad käisid hiromantide juures kuulamas, et kas on varsti tulemas — õnn, pööre paremusele. See oli ebamäärane, romantiline lootus.

Anton Rannus oli väike ajakirjanik. Peale võlgade ja vilka vaimu tal ei olnud midagi. Kui temalt küsiti, kuidas läheb, ta vastas alati: „hästi!“ Ja järgmisel hetkel ta küsis laenuks kaht krooni. Ta töötas vana Luukase juures, kellel oli linna lähedal

mõis, linnas paar maja, kauplus, trükikoda ja ajalehed. Kui Luukaselt küsiti, kuidas käsi käib, ta kaebas, et ajad on rasked ja kitsad. Ta taskud olid jäänud raske raha jaoks kitsaks. Ta ruttas minema, et viia raha panka.

Niisugune vastuoluline oli elu.

Kuuldes naise ohkamist mõtles Anton Rannus: peaks haigus ometi hommikuks mööda minema! See oli jällegi lootus heale õnnele. Ning see lootus kasvas siingi välja kitsikusest, viletsusest. Selle lootuse asemel oleks pidanud siin praegu olema arst. Aga... mis arst öösel ei võta! Raha aga ei olnud niigi palju, et kutsuda teda päevalgi. Oli niisugune paha aeg — paar päeva enne palga-
saamist. Senti hinge taga ei olnud. Tühja kõhtu ei olnud vaja tunda, poest sai võlga. Aga arst — teda ei saanud võlga. Arst on tark, ta oskab aidata, päästa elu — aga talle ei pääse ligi...

Ehk läheb niisama mööda. Ehk hakkab palavik alanema.

Naine libises voodisse.

„Noh?“ küsis Anton sosinal.

„Ikka ühtemoodi,“ vastas naine. „Kui hommikul parem ei ole, tuleks arst kutsuda.“

„Kindlasti,“ vastas Anton ja tundis südamel ränka muret: kust see raha kombineerida? Aga... ehk on hommikul parem...

Selle lootusega sai natuke suikudagi.

Hommikul laps ei olnud parem.

„Kaua meie ikka ootame,“ sõnas naine, kelles kõneles ema muretsev hool. „Eks niisuguse ootamisega ole paljud hiljaks jäänud. Loodad ikka, et läheb paremaks, aga selle lootuse ajal haigus läheb nii kaugele, et pärast arsti abi enam ei aitagi.“

Linn on arste täis. Nad enam ei maga, on tõusnud, nende vaim on hommikuselt värske ja tuju hea. Aga ei ole õigust nende juurde minna, neid kutsuda. Õigus on rahas. Kui palju inimesi on surnud seepärast, et neil ei ole olnud peos seda krabisevat õigust. Kust seda tänagi võtta? Aga see oleks mul, kui vana maksaks õiglast palka!

Nii mõtles Anton ja vastas naisele:

„Peame ootama, kuni ma töölt tagasi tulen. Katsun pumbata. Aga... ehk läheb selle ajaga niisama mööda.“

„Ega me ehki peale ka lootma või jääda,“ ütles naine.

Tal oli õigus. Raha tuli siiski kombineerida. Aga kust? Aga kellelt? Ei tea... Aga — lapse elu!

Anton Rannus tuli toimetusse. Kui küsiks õige mõnelt kaasteenijalt? Vähe lootust. Kõikide taskud on tühjad. Vana tunneb asja, tema oskab ettevõtte nii sisse seada, et sul parajasti hing sees seisab, mitte rohkem. Mis sa siis veel teisele laenamisest räägid — neil ei ole.

Minna vana enda jutule? See on viimne pääsetee. Raske tee. Mitte kuidagi ei taha seda ette võtta. Miks see nii raske on? Kas pole julgust ta ette ilmuda? Mitte selles ei seisa asi. Tunned, et sa pead tema juurde pugema nagu — läbi solgitoru. Sa määrid ennast, sa roomad, teed seda, mis su isikut alandab. Tema alandab. Ta hakkab sind süüdistama, noomima, sõimama. Sind ennast sõnagi lausuda ei lase. Ole vait. Aga mis südamega sa vait oled, kui tead, et süüdi su viletsuses on tema, sest ta maksab sulle näljapalka ja aaleb ise ülearuses rikkuses. Sõimama peaks ju teda. Aga kuidas sa ütled, kui sa vajad paari närust krooni ja nende saamine oleneb tema tujust. Neela kõik vaikides alla. Ta kabinetist lahkudes oli alati tunne, et oled jälle hulga oma inimväärtusest kaotanud. Ropp tunne oli.

Aga — laps oli haige. Ta ootas oma abituses, et isa aitab... Peab võitma tülgestustunde ja vana juurde sisse roomama. Küsimus ei olnud sisseroomamises, vaid raha saamises. See oleneb vana tujust, aga ka paljudest pisiasjadest. Viisakas ja alandlik naeratus ta jäika südant ja rasket rahakapi ust alati ei avanud. Kui sa nimetasid teda selleks, kes ta ei olnud, heldeks ja suuremeelseks, siis ta läks mõnikord sulama. Aga teinekord sa ei leidnudki salateed ta südamesse. See oli nagu kivist. Ja sa tulid lööduna välja.

Täna ei tohtinud seda juhtuda — haige laps ootas. Kui ta täna ära ütleb? Mis siis saab?

Mis siis saab, seda ei julgenud Anton Rannus mõtelda. Ta käänas oma mõtte hädaohu ees teisele teeäärile: ehk läheb päeva jooksul niisama mööda. Kuid naise sõnad helisesid kõrvus: „Ega me ehki peale või lootma jääda!“

Ta ohkas ja läks vana kabineti ukse taha. Kas ta on seal sees üksi? Kostis kõnet. Kohe astus sealt välja kaasteenija Niitsoo.

Oli punane nagu vähk. Silmavalged olid nagu roosad. Nägi küll Rannust, aga tahtis minna mööda. Ei tahtnud nagu ennast näidata... säärased.

„Kuidas vana tuju on?“ päris Rannus, kuigi süda juba tundis, kustpoolt tuuled puhuvad.

Niitsoo lõi käega:

„Ära parem mine.“

Rannus teadis, mida tähendab vana halb tuju. Ei olnud mingit lootust. Ei mingit. Aga — haige laps ootas, et teda aidataks. Kuidas see siis oli? Kas siis ühe inimese tuju pärast... ei saa seda õigust... õigust kutsuda arsti... Ma olen praegu selle õiguse. Linn on arste täis. Mu laps...

Nii mõtles ja tundis Rannus. Rusikad püsti, oleks tahtnud tormata sinna sisse ja karjuda... Aga mis sest kasu oleks olnud? Kaotaksid sellegi koha.

Rannus läks toimetuseruumi, istus laua taha ja haaras kahe käega peast kinni. Ei tahtnud tööd teha. Ometi tuli kirjutada. Keegi vananimine oli korjanud lauahoovist omavoliliselt seelikusappa tulehakatist. See oli vargus. Süüdlane tuli venitada ajalehe veergudele häbiposti. Temast tuli teha palju ridu, sest mis sa ikka lehte paned. Paremad palad ei olnud ajalehe jaoks. Äri-mees Vinkelmanni ja ta firma head nime tuli hoida, tema sohilood jäid välja.

„Noh, mis sina siis niisuguse enesetapja näoga istud?“ küsis reporter Kaasik.

„Võib-olla, et ma olen praegu tapja, oma lapse tapja,“ sõnas Rannus süngelt. Ja ta jutustas oma mure.

„Paha lugu,“ ütles Kaasik. „Minul on oma kindel nõks, aga see aitab ainult öösel. Vana on siis nagu sulavõi.“

Kaasik jutustas midagi Rannusele kõrva sisse ja naeris võidukalt.

Rannuse kannatavasse silmisse kerkis hämmastus ja lootus. Ta tuli koju rahata.

Naine vahtis talle uurivald silmadesse: Kas said?

Ta vaatas naise näkku: Kas on parem?

„Pisut nagu halvemgi veel,“ kõlas vastus. „Ootasid sind nii kangesti...“

„Kuradi elu!“ vandus Anton. „Ma ei saanud raha.“

Naine hakkas nutma.

„Oleksin ma seda teadnud. Nüüd on juba pandimaja kinni, sinna ka enam ei jõua.“

Linn oli arste täis. Noor ema nuttis. Julm oli vaadata, kuidas väeti elu võitleb haigusega, ootab abi, aga seda ei saadeta.

Miks?

Kellegi tuju... Inimkonda õnnelikuks tegev arstiteadus... Ilma rahata oled sellest ilma. Inimkonda õnnelikuks tegev raha. Maailm on seda paksult täis. Kuidas saada seda enda kätte? Elu on keeruline.

Nii mõtles naine.

Anton mõtles: inimese hing on keeruline. Kui palju ei olene oskusest käsitada seda õrna riistapuud õieti. Kunagi ei õpi tundma seda instrumenti põhjalikult.

Laps vähkres ja virises.

Südaööl läks Anton Rannus tänavale. Ta astus telefoniputkasse ja ajas vana Luukase voodist välja.

„Kes seal on?“ küsis unine hääl pahaselt.

Simuleerides purjusolekut ütles Anton uljalt ja hoolimatult:

„Tere, šeff! Tüdrukud võtsid mind pandiks, ei lase punkrist tulema. Mul on enda väljalunastamiseks raha vaja.“

Oli kuulda, et vana hakkas sulama. Ta suu matsutas, ta ökitas naerda ja tundis elavat huvi. Missuguses punkris? Millised tüdrukud? Kas on kenad? Kas blondid? Kas matsakad?

Vana Luukas põles vaimustusest. Ta ei saanud ega tahtnudki keelduda raha laenamisest, sest selle andmisega ta nagu võttis ise ka osa... nendest lõbudest, milleks ta arvas raha minevat.

Õine salatee inimese hinge. Anton Rannus jooksis seda teed mööda, palitu hõlmad lahti. Nüüd tal läheb korda hankida endale õigus arsti uksele koputamiseks. Inimkonda õnnelikuks tegev arstiteadus... Viimaks ometi! Pärast sääraseid piinarikkaid pimedaid keerdkäike!

KANGRUD

i tumestund silmades pisarat.
Ei surumist hammastes visamat.
„Oma orjusel koome ju surmarüü,
kolme needuse põimime femasse süü.“
Me koome! Me koome!

Ühe needuse puuslikul, keda me palund
talvepakases, näljas ja haiguses, valus,
kelle hoolde kord enda ja peregi jätnud,
kes parastand meid ja pilgand ja petnud.
Me koome! Me koome!

Teise needuse kuningal jõukate,
kelle kaitse all kõik te meid tõukate,
meid tõukate elust kui kõrvale,
meid koertena tallate, mõrvate.
Me koome! Me koome!

Kolmas puurigu peffuste isamaa läbi,
ta pinnale paisatud paised ja häbi;
kus iga färvakav ka varakult murt,
kus vähema palvele kinni kõik, kurt.
Me koome! Me koome!

Ja laevuke lendab, teeb kangaspuu tööd.
Me koome kõik päevad, me koome kõik ööd,
nad koome ju sisse su surmarüü,
sul, vana maailm ja kogu su süü.
Me koome! Me koome!

„Zeitgedichte“ 1839—1846.

Tõlkinud IVAR PAULSON.

VLADIMIR MAJAKOVSKI TEE REVOLUTSIOONINI

Vladimir Majakovski oli esimene nõukogude revolutsioonilaulik, kes liitus revolutsiooniga kohe esimesest päevast ning ilma kõhklemata, kes astus revolutsioonilisse tegevusse nagu loomupärasesse, kodusse stihiasse. Ta rakendas oma suure ning kirgliku ande täielikult revolutsiooni teenistusse, võitluseks sotsialismi õilsate ülesannete teostamise, uue parema maailmakorra ja parema ning kaunima inimese saabumise eest. Kogu ta palavikuline, ruttav elu kulus ilma jäägita üldsusele, ühiskonnale. Oma lauludest ta ütleb, et need on valmis nii surmale kui ka surematusele. Ta ei nihuta esiplaanile mitte ennast kui autorit, vaid ikka seda kaugemat sihti, mis on põhjustanud ta laulude tekkimise. „Olgu meie ühiseks mälestussambaks võitlustes ülesehitatud sotsialism“ — see on tema luule deviis, s. o. sama deviis, mis innustab võitluseks kõiki töötajaid kogu suurel sotsialistlikul kodumaal.

„Majakovski oli ja jääb meie nõukogude ajastu parimaks, andekaimaks luuletajaks,“ ütleb sms Stalin.

Vladimir Majakovski sünnimaa on Gruusia, sünnipaik — Bagdadi küla Kutaisi linna lähedal, kus ta isa teenis kroonu metsaülemana. Siin, Kaukaasia suurepärase ning võimsa mägimaastiku keskel, väikeses külamajas, mis asetseb kiirevoolulise mägijõeekese läheduses, sündis tulevane luuletaja 7. (19.) juulil 1893. aastal. Tema isa, heasüdamlik, õiglane ning vastutulelik mees, oli kohalike elanike keskel võitnud suure lugupidamise ja oli nendega alatises läbikäimises. Grusiini poisikesed said nii loomulikult Volodja Majakovski esimesteks kaaslasteks ning mänguseltsilisteks. Esimesi romantilisi elamusi aga põhjustasid talle Kaukaasia oivaline loodus, vanaaegne Gruusia kindlus Bagdadi all ja Don Quijote, mille mõjul ta enda relvastas puust mõõgaga ja „soomusrüüga“. Kahtlemata on need elu esimesed

muljed hiljem sügavat mõju avaldanud tema luulele, mis vallutab oma võimsa sõltumatu jõu ja tohutute avaruste tundega. Igatahes mäletab ta oma luules tänuliku õrnusega oma lapsepõlve kodu:

Tean: lollus on Eden ja paradiis.
Kui aga on luules needki,
küll Gruusiat, rõõmulist paika, siis
on mõelnud seega poeedid.

Et võimaldada lastel õppimist, kolis Majakovski isa Kutaisi linna. 1902. a. astus Volodja Majakovski sealsesse gümnaasiumi. Majakovski perekond, töötav ning demokraatlik, puutus lähidalt kokku grusiini intelligentsi revolutsiooniliste ringkondadega, sotsiaaldemokraatliku üliõpilasnoorsooga. 1905. aasta, mil revolutsiooniline tõus nii Kutaisi linnas kui ka kubermangus talurahva seas võttis äärmiselt terava kaju, haaras ka Volodja Majakovski oma keerisesse. Õe Ludmilla vahendusel ta tutvus esmakordselt revolutsioonilise kirjandusega, luges õhinal pörandaaluseid brošüüre, võttis osa demonstratsioonidest ja õpilaste streigist.

Tsaari kindralid lämmatasid revolutsioonilise liikumise Tagakaukaasias halastamatu julmusega. Gümnaasiumi Majakovskile jäi Kaukaasia kustumatult meelde — mitte ainult kaunite, võimsate ning avarate maastikkudega, vaid ka veriste mälestuste tõttu 1905. aastast.

1906. a. suri Majakovski isa veremürgistusse. Perekond kolis vanema tütre Ludmilla pealekäimisel, kes õppis Moskvas Stroganovi nimelises maalikunsti, skulptuuri ja arhitektuuri koolis, ka Moskvasse. Seal astus Volodja Majakovski 5. gümnaasiumi neljandasse klassi. Kuid kooliõppus teda palju ei huvitanud.

Moskvas muutus Majakovskite kodu veel rohkem kui Kutaisis kogumiskohaks üliõpilastele-kaasmaalastele Kutaisist, kes olid ühenduses pörandaaluste revolutsiooniliste ringidega. Volodjat ei saanud kuidagi ära meelitada allüürnike-üliõpilaste toast, kus ta istus õhtute kaupa, kuulates poliitilisi vaidlusi. Need vaidlused ja samuti poliitiline kirjandus, mida ta sellal otse neelas, andsidki talle selle „keskkoolihariduse“, need on esimesed teadmised maailmast, mis rajasid kindlama aluse ta pärastisele maailmavaatele.

1908. a. hakkas Volodja Majakovski töötama Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei, bolševikkude rühmituse Moskva orga-

nisatsioonis. Gümnaasiumi peale tuli nüüd muidugi heita käega. Parteiline tegevus neelas kogu ta aja ja tähelepanu. Ta tegi revolutsioonilist propagandat tööliste keskel, aitas organiseerida pörandaalust trükikoda, samuti hulljulget naissunnitööliste põgenemist Novinski naistevanglast jne.

Selle pörandaaluse tegevuse eest vangistati ta kolm korda. Kahel esimesel korral ta pääses võrdlemisi kergesti, kolmanda areteerimise järel aga istus ta umbes pool aastat üksikvangistuses Butörka vanglas ja teda ähvardas väljasaatmine Narõmimaale kolmeks aastaks.

Oma autobiograafias nimetab Majakovski vangistusaega Butörkas enesele „kõige tähtsamaks ajaks“. Ja autobiograafilises poeemis „Armasfan“ meenutab ta sama aega Butörkas, kus tema üksikkongi läbi kiitsa akna paistis ainult „Matuseprotsessioonide büroo“ silt, järgmiselt:

Miks igatseda Boulogne'i metsa?!

Miks õhata näha mere ilu?!

Ma armunud

„matusebüroosse“ olen

siit läbi

103-da kambri pilu.

Ena hoolitsusel pääses Majakovski väljasaatmisest; 1910. a. algul ta vabastati vanglast ja anti politsei valve alla. Varem, vangistuste vaheajal, oli ta lühikest aega õppinud Stroganovi nimelises maalikunsti, skulptuuri ja arhitektuuri koolis, vangis istudes aga ohtrasti tegelnud luuletamiskatsetega. Nüüd hakkas ta õppima maalimist kunstnik K e l i n i juures. 1911. a. õiendas ta hiilgavalt sisseastumiseksamid ja võeti vastu Moskva kunstikooli teise, nõndanimetatud figuuri klassi.

Kuid teda ei rahuldanud koolis valitsevad suunad: ei peen esteeditsev stiliseerimine ega hall naturalistlik looduse kopeerimine. Seevastu paelusid ta tähelepanu „pahempoolsed voolud“, mis tõstsid mässu kõigi vanade kunstiliste tõekspidamiste vastu — mitte üksnes maalikunsti, vaid ka sõnakunsti alal.

Seisukord Vene kunstielus oli pärast 1905. aastat äärmiselt keerukas ja pinev. „1905. aasta revolutsiooni lüüasaamine põhjustas revolutsiooni kaasajooksikute hulgas lagunemise ja laostumise. Eriti suurenesid laostumine ja dekadents intelligentsi hulgas. Revolutsiooniga kaasajooksjad, kes revolutsiooni tormilise tõusu ajajärgul tulid revo-

lutsiooni ridadesse kodanlikust keskkonnast, pöörasid reaktsiooni-päevil parteile selja. Üks osa neist siirdus revolutsiooni avalike vaenlaste leeri, teine osa jäi püsima tööliklassi terveksjäänud legaalseisse ühinguisse ja püüdis proletariaati revolutsiooniliselt teelt kõrvale juhtida, püüdis diskrediteerida proletariaadi revolutsioonilist parteid. Revolutsioonile selga pöörates püüdsid need kaasajooksjad kohaneda reaktsiooniga ja elada rahu tsarismiga." (Partei ajalugu. Lühikursus. Eestikeelne väljaanne lk. 106.) Sõnakunstis pääses valitsema eluvõõras ning ajakauge sümbolism, segane jumalaotsimine ja muud säärasead voolud. Üksnes kõige andekamad luuletajad (ja see on iseloomulik), nagu Aleksander B l o k k ja Valeri B r j u s s o v, jäid puutumata intelligentsi reaktsiooniliste ringide dekadentsist.

Bloki värse tundis Majakovski peast ja kordas neid armunult talvel 1911—1912, kui ta kunstikoolis lähenes David B u r l j u k i l e. Burljuk oli juba teatud määral tuntud kui ketser, kes oli sõja kuulutanud mitte üksnes akadeemilisele maalikunstile, vaid kogu vanale kunstile. Sõna „futurism“ oli juba lausunud, ja futuristid hakkasid taotlema mõjulepääsu nii maali- kui sõnakunstis.

David Burljuki — maalikunstniku, poeedi, teoreetiku, „vene futurismi isa“ — organisaatorlikku tormtunglemist täiendas omamoodi Viktor (hiljem Velemir) H l j e b n i k o v i, peale Majakovski futuristliku voolu suurima poeedi „vaikne geniaalsus“. Tema kummaline fantaasia lõi midagi sotsiaalse programmi taolist, mis oli rajatud ühest küljest veidrale faktide valikule maailma-ajaloost ja teisest küljest matemaatilistele arvutlustele.

1912. a. liitus Vladimir Majakovski Burljuki ja Hljebnikovi rühmaga ja võttis osa koguteose „Kõrvalops seltskondlikule maitsele“ koostamisest, mis sisaldas peale muu futuristide esimese manifesti.

See oli tõepoolest ränk kõrvalops „heatahtliku“ kodanlase-eluneja maitsele. Selles kästi „kaasaja aurikult“ üle parda heita kogu mineviku sõnakunst, säästmata ka esmajärgulisi nimesid. Oma deklaratsioonis ütlesid futuristid muu seas: „Ainult m e i e o l e m e — m e i e a j a p a l e. Aja sarv puhub meie kaudu sõnakunstis.“

Koguteos põhjustas formilise sensatsiooni. Futuristid läksid teadlikult välja selle peale. Nad ei valinud vahendeid, et „epateerida“, õrritada kodanluse kivistunud maitseid. Nad värvisid oma nägu, kandsid lillede asemel nõõpaugus värvitud puulusikaid. Majakovski

ehtis end silindrisse ja kollasesse triibulisse jakki, ajades hirmu peale kombelikule elunejale.

Raamatukaante vahelt paiskus futurism kohe suurtesse auditooriumidesse laia publiku ette. Futuristid esinesid oma luuletuste deklameerimisega ja effekannete ning vaidluste pidamisega uue kunsti üle Moskvas, Peterburis, Kiievis, Tiflisis. Esinemisi kuulutasid harilikult ette müürilehed põrutavate ning jalustrabavate teesidega. Ja sama harilikult need esinemised muutusid omamoodi kahevõitluseks poeetide-futuristide ja kodanliku hulga vahel. Kodanlus avaldas valjusti oma vaenulikkust poeetide vastu ja irvitas avalikult nende üle, kuid oli ühtlasi nagu kärbes mee peale maias kirjanduslikkude skandaalide peale.

Kõmu suurenes üha, ja Moskva kunstikooli nõukogu tegi Vladimir Majakovskile ja David Burljukile koolist väljaheitmise ähvardusel ettepaneku lõpetada avalikud esinemised. Ähvardus ei avaldanud sõpradele mingit „parandavat“ mõju, ja nii heideti Majakovski ja Burljuk 21. veebruaril 1914. a. nõukogu otsusel kunstikoolist välja. Majakovskit ei tabanud see enam kuigivõrd: viimasel aastal ei olnud ta koolis pea-aegu käinudki, kuna oli täielikult andunud kirjanduslikule tegevusele. Tal ei võinud nüüd enam kahtlust olla oma kutsumuses: ta oli poeet ja pidi just sõnakunstis saavutama meisterlikkuse. See ülesanne aga nõudis omakorda paratamatult suure ühiskondliku teema vallutamist, eemaldumist futuristide puhtformalistlikust kunstikäsitlusest.

Mis õieti tõi noore Majakovski futuristide juurde? Futurism tõstis mässu sümbolistide ja müstikute ülemaise, pilvedetaguse muusi vastu, ründas esteetide salongilist peenutsevat elutut ilu, avaldades sellega ägedat protesti kogu kodanliku seltskonna vastu. Ja selles suhtes oli Majakovskil ühine tee ning siht futuristidega. Kaasa tehes futuristliku mässu, leidis ta väljendamisvõimaluse oma revolutsioonilisele energiale, mis juba maastmadalast oli suunatud aktiivsele võitlusele. Ühtlasi nägi ta futurismis omamoodi kirjandusliku oskuse kooli, milles tehakse katset uute meetodite ja vormidega, et nendega asendada vanu ning iganenuid.

See demokraatlik kunst, mida pidas oma ideaaliks noor Majakovski, nõudis kõigi seniste poeetiliste vahendite revideerimist. Et tuua luulet pilvedetagustest kõrgustest maa peale, seda salongide sumbunud õhust välja viia uulitsale, rahva sekka, selleks oli vaja hoopis uut poeetilist arsenalit. Nii näemegi juba Majakovski esimestes

avaldatud luuletustes „toore“, igapäevase tõelikkuse esemeid, uusi ning värskaid kujundeid ja nende ootamatuid põiminguid, mis kõik on seotud tõsieluga. Romantiliste kehatute nägemuste ja estetiseeritud „õhuliste ning kaunite piasiasjade“ asemel tulevad Majakovski luulesse täisõiguslikena linn, uulitsad, sillad, sadam, ärisildid jne. „Uulitsalik“, „Sadam“, „Uulitsast uulitsasse“, „Siltidele“, „Teatrid“, „Mõnda Peterburist“, „Linna hiiglapõrgu“, „Veel Peterburi“ — nii kõlavad Majakovski esimeste luuletuste pealkirjad. Paljudes nendes värssides on linnapilte nähtud ning kujutatud otse maalikunstniku silma ja tajuga.

Kõige ulatuslikumaks teoseks on Majakovskil sel ajajärgul poem „Pilv pükstes“, milles on meisterlikult ühendatud eepika lüürikaga ja isiklikud elamused kokku sulatatud ühiskondlikkudega. Poem, mille Majakovski alustas 1914. a. ja lõpetas 1915. a., kandis esialgselt nime-
tust „Kolmeteistkümnes apostel“. Tsensuuri nõudel, kes selles nägi täiesti põhjendatult jumalateotuslikku Kristuse-legendi käsitlemist, tuli esialgselt nimetusest loobuda. Poem sai tuttavaks pealkirja all „Pilv pükstes“, mis oli luuletajal algul mõeldud poemi ühe kujundina, määratud väljendama armastustunde ebaharilikku õrnust ja jõudu.

Poem kujutab õnnetut armastust, kuid see ühepoolne armastus ei ole mitte üksnes poemikangelase isiklik õnnetus, vaid see kehastab klassilise ühiskonna igivana tragöödiat, mis ilmneb ikka uuesti ja uuesti, senikaua kui kestab ühiskondlik ebavõrdsus. Kapitalistlik kord, kus kehtib inimese kurnamine inimese poolt, ei jäta inimesele võimalusi ka mitte isiklikuks õnneks. See kord segab end jõhkralt vahele nendesegi inimlikesse vahekordadesse, kus on tegemist ainult isiklike tunnetega.

Õieti kajastab kogu Majakovski looming enne Suurt Oktoobri-revolutsiooni inimese traagilist hädakisa, kes kannatab lämbumiseni julma kapitalistliku korra pihtide vahel. Kapitalism on vanglaks inimese isiklikule õnnele — see mõte läbib punase joonena kõiki Majakovski ennerevolutsiooniaegseid poeme: „Pilv pükstes“, „Flööt-selgroog“, „Inimene“, „Sõda ja maailm“. Haruldase jõu, julguse ja oskusega on ta siin isikliku armastusdraama, inimese kannatused, kelle armsaim on „ära viidud armastama“, ümber sulatanud suureks ning mõjuvaks sotsiaalseks tragöödiaks. Ühiskonnas, kus „igaüks naisterahva eest mak-
sab“, kus kõike mõõdetakse kulla hinnaga, ei saa õitsele puhkeda tõeline ning ehtne tunne, seal ei ole kohta suurel ja viljastaval armastusel.

Sellest tunnetusest tekib luuletajal rahutu mäss nii maiste kui faevaste võimude vastu, kuna viimased on kaitsjatena esimeste — „maa-pealsete peremeeste“, kapitalistide selja taga. Poeet kutsub ägedalt üles kõiki kerjuseid ja näljaseid, õnnetuid ja vigastatuid — mässu tõstma ja vastu hakkama. Ta ootab kirglikult revolutsiooni ja kuulutab seda ette (poeemis „Pilv püksies“):

. . . näen mina tulevat üle aja mägede
seda, mida keegi ei näe.

Kus tõlbid silmad ei seleta jooni,
eel hulkade näljaseist
revolutsioonide okaskroonis
ta tuleb — aasta kuusteist.

Mitte asjata ei kärpinud tsaari tsensuur seda poemi. „Pilv tuli välja suline“, kirjutas Majakovski selle kohta irooniliselt. „Tsensuur puhus temasse. Lehekülge kuus — lausa punkte“. Ja mitte juhuslikult ei kuulutanud autor poemi ilmumise puhul, et futurism kui eriline rühm on surnud. Majakovski oli selle poemiga üle kasvanud futuristide rühma kunstilistest tõekspidamistest, lähenenud ajajärgu suurele kirjandusele, mille ülesandeks oli revolutsiooni ettevalmistamine.

Pisut varem oli Maksim Gorki esimesena avaldanud süveneva ning tõsise kirjutuse futuristide kohta. „Nad on noored,“ kirjutas ta, „neis ei ole seisakut; nad tahavad uut, värsket sõna, — ja see väärtus on kahtlematu. Väärtus on veel teiseski: kunsti peab tooma uulitsale, rahva sekka, hulga sekka, ja seda nad teevad, tõsi küll, väga moonutatult, aga seda võib andestada . . . Las olla kisa, las olla sõim, las olla uim, kuid ainult mitte vaikimine, surnud, tarretanud vaikimine.“ Seejuures suhtus Gorki siiski eitavalt futuristlikku formalismi — mingisse „pahurpidi pööratud estetismi“, mida futuristid taotlesid. Gorki ei tunnustanud vene futurismi kui ühtset kooli oma teooriaga. Ta hindas üksikuid poeete-futuriste, kellest ta ütles, et need võivad kasvada „kindlaks suuruseks“, — ta hindas enne kõiki Vladimir Majakovskit.

Majakovski oli ammu unistanud kohtumisest Maksim Gorkiga kui kuulsa kirjanikuga, elu õpetajaga ning revolutsioonilise ühiskondliku mõtte keskse kujuga. 1915. a. toimus see kohtumine Soomes Mustamäkil, kus Gorki oli suvitamas. Oma autobiograafias märgib Majakovski seda sõitu Mustamäkile kui suure tähtsusega sündmust.

Majakovski oli väga erutatud, kui ta Gorkile ette luges oma äsja valminud poeeme „Pilv pükstes“ ja „Flööt-selgroog“. Gorkile avaldas Majakovski kohe tugevat mõju. Teda üllatas nii poeedi lüürilise hääle võimsus ja traagilisus kui ka tema poemide tõeline, ehtne tragism. Gorki mõistis kohe, et tema ees seisab poeet, kes on võimeline väljendada uue ühiskondliku tõusu dünaamikat ja paatost. Majakovski oli tema meelest seesama suur poeet — „demokraat ja romantik“, keda ta igatses näha vene kirjanduses.

Majakovskile omakorda mõjus tutvus Gorkiga väga viljastavalt. Gorki kutsus ta oma ajakirja „Ljetopisj“ kaastööliseks ja Gorki kaasabil ilmus 1916. a. tema luuletuskogu „Lihtne nagu ammu mine“. Gorki ideede otsesel mõjul ja temaga läbi rääkides algas Majakovski uut suurt poemi „Sõda ja maailm“. See oli määratud avaldamiseks ajakirjas „Ljetopisj“, kuid tsensuur ei lasknud seda läbi. Peatükke sellest võis ajakiri avaldada alles pärast veebruarirevolutsiooni.

Kuna muus kirjanduses valitses šovinistlik hurraapatriootiline meeoleolu, oli Majakovski Gorki järel üks väheseid, kes julges protesti tõsta imperialistliku sõja koleduste ning barbaarsuse vastu. Ta paljastas haruldase jõu ja kirega selle tapatalgu mõttetust, millesse röövihimuline imperialism oli paisanud maailma rahvad.

Kogu poem „Sõda ja maailm“ on üles ehitatud teravale vastandlikkusele: ühel pool „härjalõustaline trobikond“, rasvunud kodanlik selfskond, teisel — verega ujutatud lahinguväljad tapetud inimliha virnadega ja mädanenud vagunid, kus on „neljakümne inimese peale neli (tervet) jalga.“ Selle teravasti joonistatud vastandlikkuse tagant paistab selgesti autori sihiteadlik revolutsiooniline paljastus. Luuletaja näitab selgesti kätte maailma tabanud kohutava haiguse põhjuse: see on raha, mis keerleb „kuldkäpalise mikroobina“ inimese „äränäritud hinges“, saama-vaim, sügavamalt — kapitalistlik kord selle ebainimikkuse ja mõttetusega.

Kuid „Sõda ja maailm“ ei piirdu mitte ainult sõjakoleduste fantasmagooriaga ja sõda põhjustava kapitalistliku korra paljastamisega, poemis ei väljendu mitte üksnes autori kirglik viha selle korra vastu ja tõeline sügav valu inimeste kannatuste pärast, kes on jäänud imperialistliku sõjamasina rataste alla. Poemis väljendub ka ehtne sotsialistlik paatos, rõõmus veendumus, et inimene kord vabaneb kõigist ahelaist, et saabub sotsialistlik tulevik, mis jäädavalt lõpu teeb sõda-

dele kui inimkonna suurimale õnnetusele. Usk inimese võidusse, mille kinnitamisega Majakovski lõpetab oma poemi, on nagu vastukajaks Maksim Gorki tuttavale: „Inimene — see kõlab uhkelt.“

Siiski, kui võrrelda noort Majakovskit ligemalt Gorkiga, siis ei saa jääda nägematuks terav erinevus nende vahel mitte üksnes kunstilistes meetodites, vaid, mis peaasi, kogu maailmasuhtumises. Kogu Gorki looming on ülimal määral optimistlik. Majakovski ennerevolutsiooni-aegse lüürika põhjas aga peitub sügav tragism. Nii kirglikult kui ta unistabki tuleviku vabast inimesest, sotsialistliku „homse päeva“ saabumisest, ta loomingus ei ilmne seda tasakaalukat kindlat usku võidusse, mis on omane ning loomupärane Gorkile. Ta valab tohutut jõudu ja hoogu oma üleskutsetesse mässule kapitalistliku korra vastu. Kuid samal ajal ta tunneb end ikka üksiku võitlejana, kes peab traagilist võitlust ülivõimsa vastasega. Ta ei taju seda orgaanilist sidet töusvate töölismasside revolutsioonilise eelväega, milline side Gorkil alati oli väga tugev. On vaja tõuget, mis hajutaks need üksinduse ja kodutuse meeolud, mis ei lakka luuletajat kodu otsimast, hoolimata kõigest ta aktiivsusest. Ja selleks tõukeks saab Suur Oktoobrirevolutsioon, mis luuletaja lõplikult seob töölikklassiga, kes kõhklematult ning julgelt hakkab üles ehitama sotsialismi.

Suur Oktoober vallandas Majakovskis kõik loovad jõud, andis talle võime geniaalseis rütmides tabada „aja sammu“, vasena kõlavaisse hümnidesse ja oodidesse valada revolutsioonilise proletariaadi vankumatut tahet ja mehist sangarikkust. Suur Oktoober tegi Majakovskist selle geniaalse luuletaja, kellenä teda hindavad ning austavad kõik Nõukogude Liidu vabad rahvad.

DEMOKRITOS

Esimene materialistlik filosoof.

Antiiksest Hellase kultuurist hiilgab meile kõigile esmajoones vastu kõrge ja õilis Platon. Klassilised filoloogid uurivad teda erilise vaimustusega, filosoofid püüavad üks paremini kui teine viia süsteemi tema teoste filosoofilist sisu, meie kõik tunneme piiramatut rõõmu tema suurest kirjanikuandest, tema mõttekäike jumaldab iga idealistlikult häälestatud lugeja ja tema suhtumise tõsidusest peab küllaldaselt lugu ka materialist.

Platoni kõrval, ajalisel temast natuke varem ja osalt ka tema ajal, elas, nägi lahtiste silmadega maailma, uuris, filosoferis üks teine, Platonist küll vist mitte väiksem Hellase geenius. Demokritos oli tema nimi. Kui Platon on filosoofiaajaloos tuntud idealistlikkudest filosoofidest võib-olla järjekindlam ja üldse tuntum, siis on Demokritos juba sel varasel ajal peaaegu sama järjekindel maailma-probleemi materialistlikus käsitlemises. Selle eest on saatus talle ka kätte maksnud — ta teosed on hävinud ja ta õpetus mattunud vaieldavustesse, vähemalt Platoniga võrreldes. Demokritos ei olnud, nagu allpool näeme, lausa jumalasalgaja, kuid jumalaid ja igasuguseid deemonid seletas ta nagu kõike muudki materialistlikult, ja seda ei antud talle andeks. Antiiksete autorite kõige järjekindlamate tsensorite, algkristlaste ja keskaegsete kristlaste silmis oli Demokritos kõlvatu pagan, kelle mateeriat koosnevatest jumalatest ei tahtud midagi teada ja temast säilinud teoste käsikirjad kuulusid hävitamisele.¹⁾ Ka hiljem, nimelt kodanlikus

¹⁾ Selles osas tuleb vastu vaielda „*Kratki otšerk istorii filosofii*“, Moskva 1940, antiikset filosoofiat käsitleva osa autorile V. Svetloville, kes väidab (lk. 23), et valitseva reaktsioonilise klassi idealistid, nende hulgas ka Platon, hävitasid Demokritose teosed. On selge, et need reaktsionäärid — aristokraadid-idealistid vihkasid D-se teoseid, nagu D. otsustavalt vihkas ka idealiste, koos nende teostega, kuid lõplikult hävitada siiski sel ajal

maailmas, ei ole Demokritost võetud täisväärtusliku, vähemalt mitte Platoniga võrreldava filosoofina, ²⁾ kuigi talle antakse koht kõikides filosoofiaajalugudes ja kirjanduslugudes.

Lenin on ütelnud, et kreeka filosoofias võitlesid omavahel kaks liini — idealistlik Platoniga eesotsas ja materialistlik Demokritosega eesotsas. Järgnevad leheküljed olgugi pühendatud selle materialistliku liini eest võitleja lähemale vaatlusele, niipalju kui seda võimaldab meie katkendlik allikmaterjal, mis on säilinud tsitaatide ja ümberjutustuste näol hilisemate kreeka ja rooma autorite teostes. ³⁾

Vana-Kreeka filosoofia lähtekohaks on Väike-Aasia läänerand oma joonlastest elanikkudega, kust on alguse saanud ka paljud muudki muistse Hellase kultuuri määravad vaimuavaldused. Selle primitiivse ja naiivse 6. sajandi loodusfilosoofia kõige olulisemaks püüdeks oli avastada kõige algus, kõige algpõhjus, ürgelement. Pärast 8. saj. luuletaja Hesiodose mütoloogilist maad kui kõige põhjust peeti joonia filosoofide poolt selleks vett, mingit määramatut algelementi, õhku ja tuld. Me näeme siin kõige olemise algprobleemi visa ülesseadmist, ilma leitud vastuse loogikakindla põhjenduseta. Selle monistliku loodusfilosoofia viimaseks, kuid väga viljakaks lüliks joonia koolis ongi hüpoteesijulge Demokritos.

Demokritose elulugu tunneme me kasinalt. Sündinud on ta Abdeeras Traakias. Vaidlused tema sünniaja kohta on alanud juba antiikajal ja jäänud tänini tagajärjetuks, kusjuures kõige

Demokritose teoseid ei suudetud, olid need ju palju sajandeid pärast Demokritose eluaega veel kättesaadavad, nagu selgub hiliste autorite tsitaatidest ja referaatidest. Vt. selle kohta ka Diogenes Laërtius IX 38. 41. 45., kust selgub, et keiser Tiberiuse ajal olevat Thrasyllus D-se teosed korraldanud viieteistkümmesse tetraloogi. Ülempõletajad olid siin paratamatult ikkagi kristlased.

²⁾ Otse üllatavat juhust esindab siin kõigiti nii idealistlikult häälestatud Th. Zielinski, kes ütleb: „Ta (sc. D.) kirjutas palju ja kaunilt; ta teoste katkendid tõestavad meile, et kui poleks takistanud järgmiste sugupõlvade pimedus, kes põlgasid teda ta suure antipoodi (sc. Platoni) ühekiilguses vaimustuses, siis oleks meil tulnud suhtuda mõlemasse ühtlase tähelepanuga“ (*Vana-Kreeka kirjandus* I Tartu 1926, lk. 174).

³⁾ Need kõik on koondatud teosesse H. Diels: „*Die Fragmente der Vorsokratiker*“ II k. 5. tr. (välja annud W. Kranz), Berlin 1935, milline teos sisaldab 170 väljavõtet D-se elu ja õpetuse kohta mitmesugustelt autoritelt ja 298 katkendit D-sest endast, mis säilinud teiste autorite teostes tsitaatidena.

lewinumaks aastaarvuks on 460 enne meie ajaarvamist. Olemasolevate andmete järgi kuulus ta väga jõukasse perekonda, mille varanduse seas oli loomulikult ka arvurikas orjade hulk. Kindlasti on Demokritost juba noorelt hakanud köitma maailma algprobleem. Sellele lähenemiseks on ta valinud väga viljaka tee: ta püüdis esijoones ümbritsevat elu ja sellega ka looduses valitsevaid seadusi tundma õppida ja ainult nende oma kogemuste ja teadmiste põhjal järeldusi teha. Nii jõudis ta empiristliku tõetunnetuseni. Igal juhul omandas ta kaasaja piirides hoopis ebatavaliselt sügava hariduse, mida hilisemad autorid, nende hulgas ka Aristoteles, see universaalne teadja, ei jõua küllalt kiita. Cicero ütleb⁴⁾ tema iseloomustuseks *homo eruditus* ja tal on olnud lisanimeks Sofia, s. t. Tarkus. Selle oma hariduse kõigekülgsaks täiendamiseks on ta ette võtnud väga kaugemale ulatuvaid reise. Paljude säilinud tsitaatide järgi on ta õppinud tundma oriendi maagikuid ja kaldea tarku, õppinud pärslastelt teoloogiat ja astroloogiat ja egiptuse preestritelt geomeetriat. Oma reisudel jõudis ta Punase mereni, Babülooniani ja — nii kõneldakse — India tarkadeni ja üks tõenäoliselt võltsitud tsitaat ütlebki: ⁵⁾ „Mina olen oma kaasaegsetest inimestest kõige rohkem maid mööda ringi rännanud, uurides kõige kaugemas ulatuses, ja olen näinud enamuse taevarandu ja maid, olen kuulanud enamikku õpetatud mehi ja joonte kokkupanekus koos tõestusega ei ole mind keegi ületanud, isegi need egiptlased mitte, keda kutsutakse maamõõtjateks.“ Olles teadlik tema maailmareisudest ei üllata meid ka Demokritose kui kreeklase kohta otse piiritu kosmopolitism, mis selgub tema sententsist: ⁶⁾ „Targale mehele on avatud terve maa. On ju hea hinge isamaa terve maailm.“

Ateenasse kui selleaegsesse haritud maailma keskusse Demokritos nähtavasti eriti varakult ei sattunud. Igatahes pidi ta juba küllalt publitseerinud ja „omal maal“ küllalt kuulus ja tunnustatud olema, kui ta Ateena ilmus, sest muidu ei oleks mõistetav teatav kibedus, mis selgub fragmendist: ⁷⁾ „Ma läksin Ateenasse ja mitte

⁴⁾ *De finibus bonorum et malorum* 16.

⁵⁾ *Fragm. d. Vors.*, fr. 299. Võltsituse kohta vt. ib. lk. 209—210.

⁶⁾ *ibid.*, fr. 247.

⁷⁾ *ibid.*, fr. 116.

keegi ei tundnud mind.“ Tema Ateenas olemise ja selle kestvuse kohta puuduvad lähemad teated.

Laialt on antiikses kirjanduses levinud jutustus, et Demokritos teinud hilisemas eas ise enda pimedaks, et pääseda tülitavast välismaailmast ja anduda seda kindlamini filosoofilistele mõtisklustele.⁸⁾ Nii ütleb G e l l i u s:⁹⁾ „Demokritos võttis ise endalt silmavalguse, sest ta arvas, et ta hinge mõtted ja arutlused on looduse seaduste vaatlemisel tugevamad ja täpsemad, kui ta vabastab need nägemise meelitustest ja silmade takistustest.“ Ka on Demokritos tuntud kui võlur ja mustkunstnik, missugune kujutus võis hilisemal ajal kergesti tekkida teate põhjal Demokritose reisudest idamaile, samavõrd aga ka tema kaugeleulatuvatest loodusteaduslikkudest teadmistest. Erilise imestusega jutustatakse näiteks, et ta oma vennale soovitanud kord palavamal suveilmal edasine lõikus katkestada ja kuiv vili põllult ära koristada. Vend teinudki nii ja päästnud niiviisi vähemasti poole saagist, naabritel aga hävinud kõik täiesti ootamatute vihmade ja tormide tagajärjel.¹⁰⁾ Kindlasti aga on Demokritos oma filosoofilistes teostes kasutanud senitundmatus ulatuses kõikide selleagsete teaduste vaatlustulemusi ja õigusega on peetud teda suurimaks loodusuurijaks antiikajal, kellele ei olnud tundmatu isegi eksperiment.

Kõneldakse, et Demokritos elanud saja-aastaseks — niisiis oleks ta surma-aasta u. 360.

Selle pika ja kogemusterikka elu tulemuseks on määratu teaduslik ja filosoofiline toodang. Nagu märkuses 1 on üteldud, korraldati ta teosed 1. sajandil pärast meie ajaarvamist viieteistkümmesse tetraloogi, mis teeb välja 60 teost. Säilinud ei ole neist ühtegi, kuid vähemalt pealkirju me tunneme kõiki ja needki annavad tunnistust Demokritose uurimistegevuse ulatusest, mis on võrreldav vahest veel ainult hilisema Aristotelese omaga. Ta on kirjutanud filosoofiast, eetikast, füüsikast, kosmograafiast, ana-

⁸⁾ Selle elu lõpuni tõtt otsiva, endapimestuseni mineva rahutu filosoofi väga huvitav karakterikirjeldus leidub Karl M a r x'i doktoridissertatsioonis: *Über die Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie*, Marx/Engels: *Gesamtausgabe* I Abt. I B. 1. Halbb., Frankfurt A. M. 1927, lk. 19—20.

⁹⁾ *Noctes Atticae* X 17. Sellele faktile vaidleb vastu P l u t a r c h o s, *de curios.* 12 p. 521 D.

¹⁰⁾ Nii näit. P l i n i u s *Natur. Hist.* XVIII 341.

toomiast, füsioloogiast, värvide nägemisest, loodusteadusest, matemaatikast, geomeetriast, astronoomiast, geograafiast, kunstist, rütmist ja harmooniast, filoloogiast, Homeroses, laulmisest, tehnikast, põlluharimisest ja koguni sõjapidamisest. Kõige selle viljakuse juures pole imestada, et teadmiste ulatuse poolest kõige enam imeteldud Aristoteles on lõppeks kirjutanud raamatu ka Demokritosest.¹¹⁾ Ühes teises teoses ütleb¹²⁾ Aristoteles, et Demokritos on mõtelnud kõikide asjade üle ja kuidas need erinevad.

Filosoofia ajaloos esindab Demokritose nime eelkõige tema aatomiteooria. Õpetus aatomitest kui maailmade igasuguste nähtuste moodustumise alglatteest ei ole esialgsel kujul pärit Demokritoselt, vaid hoopis tema eelkäijalt Leukippos'elt. Kuid Leukipposel on õnnetus olla suurelt osalt unustatud juba antiikajal, mil enam ei suudetud teha täpset vahet tema ja Demokritose vahel.¹³⁾ Kindlasti on Demokritose laiahaardeline vaim ja tema teoste rohkus ja levik Leukippose kui esialgse algataja au märgatavalt vähendanud. Leukipposest me teame, et ta on loonud mitmed aatomismiteooria terminid ja säilinud on temast ainult üks tsitaat. See ütleb:¹⁴⁾ „Ükski asi ei sünni juhuslikult, vaid kõik logose ja paratamatuse sunnil.“ Sellestki ainsast tsitaadist me näeme, kui suur ühendus on Leukipposel kohe vaatluse alla tuleva Demokritose seaduspärasuse ja kausaalteediteooriaga, mis neid mõlemaid antiikaja materialiste nii tugevasti ühendavad modernse, „meie“ materialistliku filosoofiaga.

Milles seisab siis see juba mitu korda nimetatud aatomistlik teooria?¹⁵⁾

Otsingutel maailma algpõhjuse, „ürgelemendi“, kõige looja ja tekitaja järele on Demokritos jõudnud hüpoteesini, et kõikide näh-

¹¹⁾ See Aristotelese raamat pole kahjuks jällegi meie ajani säilinud.

¹²⁾ *De generatione et corruptione* A2 315a 34.

¹³⁾ W. K r a n z: *Empedokles und die Atomistik*, Hermes XLVII 1912, lk. 20 väidetakse, et u. 5. saj. keskpaiku lõi Leukippos aatomismiteooria, mis alles sajandite vahetusel viidi Demokritose poolt sellesse vormi, kuidas me teda nüüd tunneme.

¹⁴⁾ *Fragm. d. Vors.*, fr. 2.

¹⁵⁾ D-se aatomiteooriat tunneme väga paljude lühikeste ja sageli üldsonaliste kirjelduste järgi paljudel eri autoritel. Kõige tähtsam allikas on Aristotelese õpilane Theophrastus, eriti tema teos *De sensibus*.

tuste, nii elusa kui eluta looduse, selle looduse kõikide omaduste algpõhjus on silmaga väiksuse tõttu mittenähtavad algkehakesed, mida ta nimetab aatomiteks ¹⁶⁾. Need aatomid on lõpmatus liikumises, nende arv on lõpmatu, nad on igavesed ja muutmatud. Lõpmatus liikumishoos ja pöörlemises nad pörkuvad kokku ja ühinevad, kuni uued põhjused, nende lõpmatust liikumisest tulenev energeetiline konstellatsioon ja uute aatomite vastu pörkimine, nende juurdevool või äravool, nad jällegi lahutab. Nad jäävad kokku, kuni mingi tugevam sund kui see, mis neid ühendas, nad jälle üksteisest eemale viib. Aatomid on äärmiselt erinevad üksteisest, neid on krobelsi ja siledaid, konksutaolisi, õõnsaid ja umbseid, kumeraid ja sirgeid ja lõpmatult muid erinevusi. Peale välise kuju erinevad nad ka suuruselt, kuigi nad kõik on tajumatult väikesed, ja erinevus on ka raskuses. ¹⁷⁾ Erinevust raskuses tulebki pidada põhjuseks, et aatomid lõpmatus langemises kokku pörkuvad ja põimuvad, sest Demokritos ei teadnud veel loomulikult, et vabas ruumis kõik kehad langevad ühtlase kiirusega. ¹⁸⁾ Demokritos tunneb ka kaksikaatomeid, kuid molekuli mõiste tal näib puuduvat.

Aatomid liiguvad tühjuses. See tühjus on samuti kui aatomid ise igavene ja algne. Ja nii ütleb Demokritos ¹⁹⁾, et aatomid ja tühjus on tõde, kõik muu on näivus, arvamine. Tühjus on muidugi mõiste, mille moodne füüsika on asendanud eetri mõistega. Aatomite abil seletab Demokritos mitmesuguseid füüsikalisi nähtusi, näit. erikaalu ja tugevust ja nende vastastikust sidet. Nimelt kui mingi meile tajutav ese on ikkagi ainult põimunud aatomite kompleks, siis liiguvad need selles kompleksiski edasi ja nimelt tühjuses. Kui mingis aines on rohkem aatomeid ja vähem tühjust, siis on ta erikaalult raskem ja vastupidi. Et tina on raskem kui raud, aga siiski pehmem, seda seletab Demokritos tina ja rauda moodustavate aatomite ja nende liikumisala, tühjuse asetusviisist. Ka kõneleb ta mingisugustest liht- ja liitainetest, kuid lähemalt me selle kohta informeeritud ei ole. Aatomite liitumisviiside kirjeldus on loo-

¹⁶⁾ *atomos* — kreeka k. 'mitte jagatav, mitte poolitatav'.

¹⁷⁾ Kas juba D. raskuses vahet teeb, see on juba antiikajal vaieldav küsimus. Aristoteles, *De gener. et corr.* järgi on see nii, Plutarchose jt. järgi mitte. Vrd. selle kohta K. Marx *op. cit.* 33—36.

¹⁸⁾ Vt. *Kratki otšerk istorii filosoofii*, lk. 23.

¹⁹⁾ *Diog. Laërt.* IX 44.

mulikult tunnusepärase sellele jämedakoeliselt mehhanistlikule materialismile ja nende esimeseks ülesandeks oli tõenäoselt „puuduvad otsad lihtsalt katta.“²⁰⁾

Kõigel, mis sünnib, on mingi põhjus, kõige sündiva ja toimuva, samuti kõige kaduva algpõhjus seisneb aatomite liikumises. Lõpmatute looduses esinevate nähtuste põhjuste otsimine ongi Demokritose „eriala“. Ta ütlebki,²¹⁾ et ta tahab meelsamini leida ainsagi põhjuslikkuse kui saada pärslaste kuningriik endale. Ainult aatomite lõpmatul liikumisel ei ole algpõhjust, ta on lihtsalt igavene ja tal ei ole algust. Seda viimse küsimuse vastamatajätmist on Demokritosele alati ette heidetud, teiste hulgast ka Aristotelese poolt. Näit. ütleb Cicero:²²⁾ „Demokritos nimetab mingeid aatomeid, see tähendab tiheduse tõttu jagamatuid kehasid ja arvab, et nad kanduvad piiritus tühjuses, milles ei ole midagi kõige kõrgemat ega madalamat, ei keskmist ega viimset ega äärmist, nõnda et nad seisavad omavahel koos kokkupõrgete tõttu, millest saavutatakse kõik see, mis on ja mida tajutakse. Ja seda aatomite liikumist pidavat mõistma mitte mingist algjõust, vaid kui igavesest ajast (pärinevat).“

Üleajalistest aatomitest tekkinud fenomenid on ajalised, nad sünnivad ja kaovad vahetpidamatult. Maaailmu on lõpmatult palju ja nad erinevad. Ühtedel on päike ja kuu, teistel mitte, ühtedel on neid rohkem ja teistel suuremad kui meil; ühed kasvavad, teised kahanevad, ühed kaovad, teised sünnivad; mõned neist on tühjad loomadest, taimedest ja kõigest niiskusest.²³⁾

Õpetuse põhjal aatomitest näib Demokritos olevat jõudnud tunnetusteooriani, mis on oma tänapäevsuselt võib-olla sama üllatav kui põhiõpetus isegi. Väga sagedasti on teda peetud puhtaks skeptikuks, kes eitab üldse tõe tunnetamise võimalusi peale aatomite ja tühjuse. Selle seisukoha kinnituseks esineb Demokritosel seitse fragmenti²⁴⁾, mis ütlevad: „Eelmise seaduse põhjal peab inimene ära tundma, et ta on tõest lahutatud“ (fr. 6); „Ka see sele-

²⁰⁾ Aatomimehaanika kohta vt. H. C. Liepmann: *Die Mechanik der Leucipp-Democritschen Atome*, Diss. Berlin 1885.

²¹⁾ *Fragm. d. Vors.* 118.

²²⁾ *De finibus bon. et mal.* I 6,17.

²³⁾ Vt. Hippolytos *Refut.* I 13.

²⁴⁾ *Fragm. d. Vors.*, fr. 6—11 ja 125.

tus näitab, et tõeliselt me ei tea mitte midagi millegi kohta, vaid arvamine igapähele on ainult (aatomite) juurdevool“ (fr. 7); „on selge, et ei ole võimalik tunnetada, missugune mingi asi tõeliselt on“ (fr. 8) ja „kõneldakse värvist, kõneldakse magusast, kõneldakse mõrudast, tõeliselt on ainult aatomid ja tühjus“ (fr. 125).

Ometi tundub, et Demokritose empiiriline meetod on viinud tema teooriani, mis ei eita tunnetusvõimalust iseenesest, vaid mis nõuab enne sügavaleminevat fenomeenide uurimist. Nagu me nägime, on Demokritos ütelnud, et ta tahaks pigem avastada uue põhjuslikkuse kui valitseda pärslaste kuningriiki, see tähendab, ta tahab uurida põhjusi, nähtuste sidet, et nende kaudu mõista nähtusi endid. Ta ütleb: ²⁵⁾ „Tõeliselt ei tea me mitte midagi, sest tõde asub sügaval.“ Et seda tõde sügavalt üldse välja tuua poleks võimalik, seda Demokritos ei näi väitvat. Selleks on tarvis aga uurimist. Nii näib Demokritos olevat jõudnud õieti dialektilise materialismi tunnetusõpetusele suhteliselt kaunis lähedale. ²⁶⁾

Aatomistlik on ka Demokritose õpetus jumalatest. Ta ei eita nende olemasolu, vaid nii nagu aatomitest on tehtud kõik lugematud sündivad ja kaduvad maailmad, elusolendid, terve loodus ja lõppeks ka inimese hing, nii pole ka võimatu, et eriti headest ja väärtuslikest aatomitest on moodustunud ka mingid kõrgemad olevused, jumalad ja demonid, kes on meile tajumatud ja nägematud ja kes end ilmutavad meile unenägudes ja sonimistes. Nii on ta oma mehhanistlik-materialistlikus maailmaseletamises lõpuni järjekindel ja vastupidiselt näiteks tänapäevsele kuulsale õpetlasele prof. P l a n c k 'ile, keda Tartu teaduslikkudel ringidel oli võimalus kuulda ja kes ei loo mitte hüpoteese, vaid t e a b, et aatomid on tõsiasi, kuid jõuab siiski välja jumaluse ja koguni kristliku jumala ideeni, on Demokritos oma õhusrippuva aatomiteooriaga juba 5. sajandil enne meie ajaarvamist otsustavalt lähenemas ateismile, kuigi sinna ta ise veel ei jõudnud.

Ka eetikas on Demokritos materialistlik, sellega on ta esimesena murdnud joonia filosoofias füüsika ja eetika vahe ²⁷⁾ ja näh-

²⁵⁾ *ibid.*, fr. 117.

²⁶⁾ Vt. ÜK(b)P *Ajalugu*, Tallinn 1940, peat. *Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist* (J. Stalin), lk. 118—119.

²⁷⁾ Schmid-Stählin: *Gesch. d. griech. Lit.* I osa II k., München 1934, lk. 726.

tavasti selle kohta ütleb Plinius: ²⁸⁾ „Esimesena taipas ta ja tõestas taeva ühtsust maadega.“ Tema eetika lõppsihiks on eudaimonism, õnnelikult elamine, mis on saavutatav hoidumisega liigsest, eriti aga ülejõukäivast teotsemisest. Ta ütleb: ²⁹⁾ „Kes tahab elada heas tujus, see ei tohi liiga askeldada ei era- ega ühiskondlikus elus ja seda, mis ta teeb, ei tohi ta üle võimise ette võtta.“ Ja nii kuidas idealistlike ja usklike generatsioonide poolt on juba ligi 2500 aastat põlastatud Demokritose materialismi, nii on austatud tema enda eetilist isiksust, mis selgub esijoones tema rohketest säilinud tarkussõnadest. ³⁰⁾ Tema eudaimonistliku eetikaga otseses ühenduses on arvatavasti antiikajal tekkinud kujutus temast kui naervast filosoofist, kes pilkab ja ei hooli inimeste tühisest muretsemisest ja hädadest, teades, et siiski on olemas ainult aatomid ja tühjus. Selle „vagajutu“ on täielikult omaks võtnud saksa kah-filosoof Karl J. Weber (1767—1833) ja Demokritose labastamiseks oma jõu kohaselt kaasa aidanud. ³¹⁾

Ühiskondlikult suhtumiselt oli Demokritos omaaegne: ta kuulus ise orjapidajate klassi ja loomulikult siis ka õigustas orjapidamist üldse. Nii ütleb ta: ³²⁾ „Pruugi oma teenreid kui kehaosi — igäüht eri otstarbeks.“ Seejuures on tema juures aga juba jälgi ühiskondliku elu ajaloolisest vaatlemisest ³³⁾ ja ta näitab ³⁴⁾, et inimesed on kaasajani läbi teinud pika arengu. Kõikumatult oli Demokritos demokraatia poolt, vastupidi oma suurele võistlejale aristokraatlikule Platonile. Demokritos ütleb: ³⁵⁾ „Vaesus demokraatias on kiidetud heaolust võimukandjate juures nii palju eelistatavam kui palju on eelistatavam vabadus orjusest.“

Demokritose mõju järelmaailmale on olnud väga suur. Isegi juba tema peavastase Platoni töödes on märgata otsest toetu-

²⁸⁾ *Natur. Hist.* XVIII 273.

²⁹⁾ *Fragm. d. Vors.*, fr. 3, muud fragmendid eudaimonismi kohta: 1. 89. 191. 196. 214. 233. 286.

³⁰⁾ Vt. nende kohta G. E. Žurakovski: *Otšerki po istorii antitšnoi pedagogiki* Moskva 1940, 125—128 ja R. Philippson: *Demokrits Sittensprüche*, *Hermes* LIX 1924 369—419.

³¹⁾ Vt. tema „*Demokritos oder hinterlassene Papiere eines lachenden Philosophen.*“

³²⁾ *Fragm. d. Vors.*, fr. 270.

³³⁾ *Vrd. Kratki otšerk istorii filosofii*, lk. 24.

³⁴⁾ *Fragm. d. Vors.*, eriti fr. 154.

³⁵⁾ *ibid.*, fr. 251.

mist Demokritosele ³⁶⁾, kuigi Platon teda kuskil ei nimeta. A r i s t o t e l e s e s t kui kõigest hoolimata Demokritose austajast on juba kõneldud. Tema aatomiõpetuse on lõpule ja täielikku süsteemi viinud E p i k u r o s, keda antiikajal pilgati kui mõistmatut Demokritose plagieerijat. Eriti torkab silma C i c e r o, kes korduvalt mõnitab Epikurost, näit. ³⁷⁾ „Mis (Epikuros) muudab, seda ta rikub, milles ta kaasa läheb, see on täiesti Demokritoselt.“ Epikurose tõelised teened aatomiteooria kui loodusteadusliku baasi selgitamisel on aga uueaegselt lõplikult veenvalt tõestatud Karl M a r x'i poolt, kes on Demokritose ja Epikurose loodusfilosoofia erinevuse kohta kirjutanud oma doktoridissertatsiooni ³⁸⁾. Üle Epikurose on Demokritos otsustavalt mõjutanud ka võib-olla suurimat Rooma poeti L u c r e t i u s t ja tema suurepärasest teost *De rerum natura*. Ka uueaegsele materialistlikule filosoofiale on Demokritos oma mõju avaldanud ³⁹⁾.

Nii oleme jälginud ühe antiikaja filosoofi õpetuskäiku, mis on küll veel primitiivne, kuid millele on antud saada suurte ja avarate teede avajaks hilisemas filosoofias. Nagu teine kreeka suurvaim H e r a k l e i t o s on jõudnud oma mõtiskluses dialektikani, nii on Demokritos vankumatult materialistlikul pinnal. Neil kummalgi ei olnud kaasaegsetes tingimustes loomulikult võimalik areneda dialektilise materialismini, mis on uueaegse arengu viimistletum saavutus ja materialistliku filosoofia kõrgeim aste, kuid kaugete eelpostidena peame me neid tunnustama. Endale teadmata on nad saanud kõige hiilgavamat võidukäiku läbielava filosoofia alglatteks. Selletõttu on ka arusaadav, et viimastel kümnenditel on Demokritost uuritud esijoones Nõukogude Liidus, kus on ilmunud ka tema fragmentide eriväljaanne ⁴⁰⁾.

³⁶⁾ Vt. selle kohta C h r i s t - S c h m i d: *Gesch. d. griech. Lit.* I 6. tr., Engels *Valitud teosed* III, Tallinn 1938, lk. 7 jj.

³⁷⁾ *Op. cit.* I 6.

³⁸⁾ Vt. märk. 8; uueaegsetest uurimustest Demokritose ja Epikurose sõltuvuse kohta vt. ka K. R e i n h a r d t: *Hekataios von Abdera und Demokrit*, *Hermes* XLVII 1912, lk. 502 jj.

³⁹⁾ Vt. selle kohta F r. E n g e l s: *Ajaloolisest materialismist*, M a r x - E n g e l s „*Valitud teosed*“ III, Tallinn 1938, lk. 7 jj.

⁴⁰⁾ G. K. B a m m e l: *Demokrit v jego fragmentah drevnosti*, Moskva 1935, 382 lk., kahjuks ei olnud selle artikli kirjutamisel võimalik seda väljaannet kasutada saada. Samuti pole nähtud tõenäoselt huvitavat raamatut P. N i z a n: *Les matérialistes de l'antiquité: Démocrite, Epicure, Lucrèce*, Paris 1935.

PARIISI KOMMUUN

70 aastat tagasi — 18. märtsil 1871. aastal andsid revolutsioonilised töölishulgad Pariisi tänavail vapustava löögi kodanlik-reaktsioonilistele jõukudele.

Selle revolutsioonilise võidu taustal saavutas Pariisi proletariaat võimu kõigi selle linna ekspluataatorite üle. Võimu kindlustamiseks loodi uuetüübiline riiklik võimukorrastus — nn. k o m m u u n, mida ajaloos tuntakse Pariisi Kommuuni nime all. Pariisi kommuun oli „...proletariaadi esimeseks, kuulsusrikkaks, sangarlikuks, kuid ikkagi ebaedukaks katseks pöörata ajalugu kapitalismi vastu“ (S t a l i n, *Voprossõ leninizma*, 11. väljaanne, lk. 175).

Kui seniolnud revolutsioones „vahetusid ekspluataatorid, säilis ekspluataatsioon“ (S t a l i n, sealsamas, lk. 175), siis Pariisi tänavail 1870./1871. aastail toimuv töölismasside ülestõus taotles hävitada inimese ekspluateerimist inimese poolt. Kahjuks aga Pariisi Kommuuni lühike eluiga ja vähesed kogemused ei võimaldanud teostada töörahva toleaegseid püüdlusi. Proletariaadi inimõiguste kättevõitlemise ajaloos kujunes Pariisi Kommuun proletariaadi diktatuuri teostamise esmase katsena tõsiseks õppetunniks kogu maailma revolutsioonilisele töölisliikumisele. Tänu Pariisi Kommuuni kogemustele ja Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini õpetusele proletariaat sai teadlikuks eneses peituvate jõudude olemasolust ja võimalusest seda jõudu rakendada parema, vastuoludeta ühiskonna loomiseks.

Milles seisis Pariisi Kommuuni rahvusvahelis-ajalooline tähtsus? Mis põhjustas Kommuuni loomist ning ta peatset kadumist?

1860. aastail valitses Prantsusmaal Napoleon III, kelle võimusteenem tugenese alatise armee tääkidele ja jõhkrale politseiaparaadile. Rahvamassides valitsevaid poliitilisi vastuolusid oskas riigivõim oma huvides kasutada. Kirik ja kõrgem ametnikkond aita-

sid selleks kaasa. Parlament oleles vaid näiliselt. Kodanlus, kellele ainsana kuulusid teatavad poliitilised õigused, ei saanud seepärast küllaldast mõjukust avaldada riigivõimu teostamiseks. Kuid selle eest oli kodanlusel piiramatu võimalus ekspluateerida laialdasi töölistmasse. See aitas viia õitsele tööstuse ning kaubanduse ja võimaldas üksikutel elada pillavas toreduses. Pangakapital võimutses. Töötava rahva elujärg oli viidud karjuva viletsuseni, ja tal polnud mingit kaitset kapitalistide huvides teotseva sunnivõimu vastu. Tööpäev vabrikutes oli 12 ja rohkem tundi pikk.

Polnud ime, et kõige selle tulemusena rahvamassides süvenes sisepoliitiline opositsioon võimulolijate vastu, eriti töölikklassis, ka linna väikekodanluses ning osaliselt talupojaskonnas. 1869. a. „lavastatud“ valimised näitasid opositsiooni teravnemist: valitsusele anti 4,5 milj. häält, aga opositsioonile — 3,5 milj. Pariisis ilmes see veelgi tunduvamalt — valitsus sai 77 tuhat häält ja opositsioon — 234 tuhat häält.

Töölikklass muutus sotsialistlike ideede mõjul revolutsioonilisemaks, eriti Pariisis. Kuid töölistliikumise ideoloogilised alused kandsid tollal kaootilist ilmet. Enamus töölisti oli veel haaratud utopistlik-sotsialistlikest ideedest, millised baseerusid väikekodanlikel ideaalidel. Lepikkus oleva kapitalistliku korraga, kuid leppimatus igasuguse riikliku võimukorraldusega oli tollal valitsevaid ideolooge — prudoniste ja blankiste iseloomustav joon. Ebamäärasus ja organiseerimatus avaldus seesuguste ideoloogide tegevuses. Neil polnud täit selgust eriti tööliste organiseerimise ja töölistpartei vajadusest. Selles olukorras hakkas esilekerkinud teadusliku sotsialismi idee võitma järjest suuremat poolehoidu. *M a r x* ja *E n g e l s* tõstavad esikohale vajaduse organiseerida laialdasi töölistmasse. 1860. aastail algab aktiivne võitlus tööliste organiseerimiseks ametiühingutesse ja kooperatiividesse. 1864. aasta septembrikuul asutatakse Internatsionaal — tööliste rahvusvaheline organisatsioon. See on ajaloos tuntud I Internatsionaali nime all. Sellesse organisatsiooni koondumise üleskutse leiab töörahvas suurt poolehoidu. Organisatsiooni liikmeskond kasvab. Alul koondub sellesse igasugust elementi, isegi kodanlikke vabariiklasi, kuid peatselt tõmbuvad Internatsionaali read koomale ja sinna jäävad ainult proletariaadi huvide kaitsjad. Proletariaadi keskel ei luba poliiti-

liste voolude mitmekesisus ka Internatsionaali, eriti prantsuse sektsioones, vabaneda sisemistest ideelistest vastuoludest ning organisatsioonilisist nõrkusist. Vaatamata sellele kujuneb Internatsionaal keskendavaks punktiks kogu proletariaadile, tõstes viimase revolutsioonilist teadvust ning aktiivsust, kuigi mitte ühtlase revolutsioonilise teooria ja organisatsiooni vastu. Eeskätt kujuneb prantsuse töölisklassi aktiivsus jõuks, mis andis keisririigile surmava löögi ja valmistas pinda Kommuunile.

Pehastunud ja suuri vastuolusid sisaldav Prantsuse keisririik otsis välispoliitilisi avantüüre. Edev, pillavat hiilgust armastav, kuid vaimuvaene Napoleon III taotles juhtivat seisukohta Euroopas. Kuid iga seesuguse taotluse pidid prantslased kallilt tasuma, oma vere ja oma varaga. Alul pidas ta edukaid sõdasid Venemaa ja Itaaliaga, siirdus aga hiljem vähemedukaile välispoliitilisele seiklusile. Nii kuulutas Napoleon III tühisel Preisi poolt provotseeritud ettekäändel 19. juulil 1870. a. sõja Preisile, kelle püüded ühendada oma võimu alla väikeriikideks killunenud Saksamaad ei meeldinud Napoleon III-le. Preisi oli valmis sõjaks, kuid mitte Prantsusmaa, kes oli pimestatud senistest võitudest.

Töölismassidele ja eriti nende juhtidele oli selge, kuhu sõda viib riigi, kelle sisekord oli nõrk ja kelle vastaseks oli sõjaliselt tugev vaenlane. Sel puhul ütleb tolelaegse Internatsionaali generaalnõukogu oma manifestis täiesti ettenägelikult: „Millega ka ei lõppeks Louis Bonaparte'i sõda Preisiga — teise impeeriumi matusekellad on juba kõlanud. Teine impeerium lõpeb sellega, millega algas: haleda paroodiaga“ (M a r x ja E n g e l s, *Parižskaja Kommuna*, 1938, lk. 3). Nii sündiski: 2. septembril 1870. a. alistus preislastele Sedani kindlus ja selles viibiv Napoleon III langes vangi ühes prantsuse armee paremikuga.

Kuuldused „haledast paroodiast“ ulatuvad Pariisi ja juba 3. septembri õhtul on Pariisi tänaval tunglevates rahvahulkades kuulda hüüdu: „Maha keisririik!“ Kodanlikud elemendid tunnevad revolutsiooni ohu kasvamist ja seepärast käivad uue neile meelepärase valitsuse kujundamiseks parlamentlikud mahhinatsioonid. Kuigi proletariaadi juhid on vanglaid ja töölisorganisatsioonid laiali peksetud, ei ole siiski hajutatud proletariaadi revolutsioonilisus.

4. septembril kogunevad laialdased rahvahulgad valitsushoonete ümber. Tungitakse parlamenti ja hiljem ka raekotta, kus esitatakse oma nõudmised. Raekojas organiseeritakse uus valitsus, kes rõhuvas enamuses koosneb aga reaktsoonilisist kodanlasist. Sama päeva õhtul anti dekreet parlamendi laialisaatmiseks. Nii kukutati keisririik.

Kahjuks oli töölisklass võimetu looma oma valitsust ja võim libiseb kodanlaste kätte. Nn. rahvusliku kaitse valitsuse nime all töötav valitsus koosneb silmakirjatsejaist, kes „rahvusliku kaitse“ organiseerimise tähe all tegelikult suunavad oma tegevuse proletariaadi aktiviteedi lämmatamisele, preislastega häbiväärse rahu sõlmimisele ja oma kapitalistidest peremeeste sõnakuulmisele.

Valitsuse reaktsooniline tegevus õhutab rahvast suuremale vastuhakkamisele. Kuid veel enam põhjust selleks annab Preisi vägede poolt 18. septembril alustatud Pariisi ümberpiiramine. Linnas oli küll kaitsevalmis sõjaväge kuni 300.000 meest, kuid valitsus kavatses linna rahulikult loovutada. See siiski ei toimunud. Preisi väed jäävad Pariisi ümbrusesse. Proletariaat loodab aga Prantsusmaa vabanemist võõraist sissetungijaist. Proletariaat leiab, et selleks on ainsam tee, et pääseda võimu juurde. On tarvis 1793. a. Kommuuni eeskujul luua uus Kommuun, kes koondaks kogu rahva ühiseks jõuks ja peksaks vaenlase riigist välja.

Kommuuni loomise mõte revolutsioonilistes klubides ja rahva-koosolekuil saab populaarseks juba kohe peale 4. septembri sündmusi. Kuid milline peaks olema Kommuun — selles erinesid arvamused. Iga poliitiline rühmitus nägi temas oma ideaalide poliitilist kehastust. Neojakobiinlased kujutlesid 1793. a. traditsioonidega Kommuuni, kes pidi suutma välja tõrjuda vaenlasi riigist. Sotsialistid nägid Pariisi Kommuunis aga rahva revolutsioonilise võimu kehastajat, proletaarse võimu organit, kaitsjat nii preislaste kui ka ekspluataatorite vastu. Väikekodanlikud ringkonnad leppisid sellega, et nägid temas tavalist linna omavalitsuslikku organit. Alul oli viimane seisukoht domineerivam, kuid teadusliku sotsialismi ideede järjekindel süvenemine kallutas rahvamasse nägema Pariisi Kommuunis proletariaadi riigivõimu organit. Eriti kui valitsus, kartusest proletariaadi aktiviteedi ees, lükkas tagasi rahva nõudmise Pariisi munitsipalteedi valimiste teostamiseks, siis hakati

Kommuunis nägema ka valitsuse vastu sihitud proletaarse võimu tsentraalset organit. Ja kuivõrd valitsus siin osutas vastuseisu, sedavõrd tihenes rahva hulgas liikumine Kommuuni revolutsioonilise loomise kasuks. Klubides hakati propageerima seda, et ainult proletariaadi võimule tugenev Kommuun võib päästa isamaa vaenlastest ning aidata vabariigi sotsialistlikku ülesehitamist.

Areneb töölistmasside enneolematu aktiivsus. Pariisi proletariaat hangib enesele relvi. Luuakse rida organisatsioone nagu 20-ne Ringkonna Keskkomitee, valvekomiteed. Tiheneb klubide ja rahva koosolekute tegevus. Töö organiseeritakse ja tihendatakse proletariaadile võimu kättevõitlemise ja Pariisi Kommuuni loomise tähe all. Võimul olev „rahvuslik“ valitsus püüab seda igati takistada.

Kaks korda katsub töölikklass haarata võimu ning kukutada „rahvuslikku“ valitsust (31. oktoobril 1870. a. ja 22. jaanuaril 1871. a.), kuid ebaõnnestumisega. 31. oktoobril suudetakse ainult mõneks tunniks teostada proletariaadi võimu. Töölikklassi organiseerimatus ja tsentraalse juhtimise puudumine hõlbustavad valitsusel võita.

Valitsusel olid käimas rahuläbirääkimised Preisi valitsusega, kelle nõudmised olid suured. 28. jaanuaril 1871. a. sõlmiti vahe- rahu.

Toimus Pariisi kapitulatsioon. Enamik Pariisi kindlusi koos relvadega anti üle preislastele, sõjavägi desarmeeriti. 28. jaanuarist alates algasid revolutsioonilises Pariisis tormised päevad. Rahvas polnud nõus valitsuse sammudega. Süvenes revolutsiooniline liikumine. Valitses üldine segadus. Valitsusel kestsid pinevad rahuläbirääkimised Preisi valitsusega. 26. veebruaril sõlmiti häbitav eelrahuleping. Nüüd oli valitsusel võimalik suuremat tähelepanu juhtida Pariisile, sest valitsus otseselt kartis proletaarset revolutsiooni. Sõjavägede abil katsus valitsus lämmatada Pariisi proletariaadi tegevust. Kuid vahepeal oli Pariisi proletariaat tugevasti organiseeritud. 20-ne Ringkonna Keskkomitee oli aktiivses tegevuses. Keskkomitee avaldab 19. veebruaril printsiipide deklaratsiooni, milles tunnustatakse, et töö on ühiskonna ainsaks sotsiaalseks baasiks ja kogu töö produkt kuulub töölistele. Deklaratsioonis kutsutakse üles tunnustama ainult revolutsioonilise Kommuuni

võimu. Sellise sammu põhjustas 16. veebruaril kokkukutsutud reaktsooniline Rahvuskogu, kelle tegevust Pariisi proletariaat ei saanud heaks kiita, sest Rahvuskogu oma enamuses suhtus proletariaati mõnitavalt. Veebruarikuul toimus Rahvuskaardiväe Föderatiivse Vabariikliku Komitee loomine. Organiseeriti rahvaväge — Rahvuskaardiväge. Ka Internatsionaali Pariisi sektsiooni poliitiline mõju kasvab. Märtsikuul lõi Internatsionaal tihedad sidemed Rahvuskaardiväe Komiteega ja hiljem — Pariisi Kommuuniga. Internatsionaal kujunes juhtivaks töölisorganisatsiooniks, kelle mõjul massid võtsid omaks sotsialistlikud ideed. Reaktsooniline valitsus püüdis veelkordselt summutada Pariisi proletariaadi tegevust, kuid viimane oli saanud tugevaks. Kavala valitsusjuhi Thiers'i provokatsioon, haarata proletariaadilt kahureid ja desarmeerida rahvaväge, ebaõnnestub.

18. märtsil 1871. a. andis Pariisi proletariaat purustava löögi valitsusvägedele. Pariisis läks võim proletariaadi kätte. Selle kohta ütleb Lenin: „Kommuun tekkis stiihiliselt, teda ei valmistanud mitte keegi teadlikult ja plaanikindlalt ette“ (*Kogutud teosed* XV, lk. 157).

Rahvuskaardivägi organiseeris oma jõud, kuid ei alustanud suuremat aktiivsust. Valitsus ja valitsusvägede riismed põgenesid Versailles'sse. „Keskkomitee... tegi saatusliku vea; oli vaja viivitamatult minna Versailles'sse... ja kohe alatiseks lõpetada Thiers'i ja ta mõisnikulise palati sepitsused“ (Marx ja Engels, *Parižskaja Kommuna*, lk. 32).

19. märtsil asus Pariisis tegeliku võimu teostamisele Rahvuskaardiväe Keskkomitee. Oma proklamatsioonides kuulutas Keskkomitee, et tema esimeseks ülesandeks on viivitamatult teostada Kommuuni valimisi. Selleks valimispäevaks määrati 22. märts. Kuni Kommuuni kokkuastumiseni tunnustab Keskkomitee oma proklamatsioonis enese isamaa päästmise komiteeks. Proletariaadi võimu kõvendamise otstarbel pidi Keskkomitee loobuma sõjast preislaste vastu. Tuli luua uusi võimuorganeid. Kui Marx ja Engels nõudsid oma töödes revolutsiooni puhul senise kodanliku riigiaparaadi purustamist, siis Pariisi proletariaat ei suutnud seda mõista. Ministeeriumid jäeti alles, ministeeriumidesse ja teistesse riigiasutustesse saadeti vaid vastavad komissarid. Prant-

suse panka, reaktsiooniliste elementide pesa, ei natsionaliseeritud. Sellega säilitati kodanlik bürokraatia, kes, olles ebalojaalne töölisvõimu suhtes, hakkas viimast saboteerima. Toimusid kontrrevolutsioonilised aktsioonid. Keskkomitee pidi pidama visa võitlust reaktsiooniga. Et Thiers'i valitsus organiseeris sõjaväge Pariisi vastu, siis oleks pidanud Keskkomitee ennast sõjaliselt organiseerima, kuid seda ei tehtud, vaid asuti tegema ettevalmistusi Kommuuni valimisteks 22. märtsil. Sellega nõrgendati end. Ei pööratud küllaldaselt tähelepanu välisele ohule.

Valimised toimusid üldise valimisõiguse alusel 26. märtsil. Valimistele mindi suure elevusega ning rõhuya enamuse elanikkonna osavõtul. Punaste lippude lehvides kogunesid rahvahulgad valimistele. Kavatsuste kohaselt pidi Kommuun koosnema 90 liikmest, kuid tegelikult valiti — 86 liiget, kellest pealegi 16 liiget koosseisust peatselt lahkus. Kommuun koosnes töolistest, ametnikest, haritlasist ja isegi linna väikekodanlasist. 16. aprillil toimuval täiendavil valimisel kujunes Kommuun 80-liikmeliseks.

Pariisi Kommuun — proletariaadi võimu tsentraalne organ — alustas oma tegevust 28. märtsil suure pidulikkusega. Kuigi oli katseid Kommuuni tegevus jätta kitsasse kohaliku omavalitsuse raamesse, kujunes ta siiski üldrahvusliku võimu organiks, tunnustades enese Rahvuskogule mittealluvaks. Vaatamata oma lühikesele eale (teotses kuni 28. maini 1871. a.), suutis ta otsustada rea nimetamisväärseid ühiskondlikke küsimusi. Kahjuks ei olnud Kommuunil oma ülesannetest täit selgust ega ka küllaldast otsustavust. Kommuun ei kujundanud enesele alatist valitavat presiidiumi, vaid viis oma tegevuse reasse komisjonidesse (täitev-, sõja-, finants-, kohtu-, üldise julgeoleku, väliste suhete, hariduse- jne. komisjonid). Kommuun kujunes nende komisjonide ühiseks üldkoosolekuks.

Kommuun ei loonud enesele alatist presiidiumi või täitevkomiteed, kuigi proletariaadi diktatuur vajas teovõimsat võimuparaati. Kartusest tsentralismi vastu likvideeris Kommuun igati ainuisikulise printsibi. Olukord kujunes tihtigi absurdseks. Isegi täitevkomisjon oli oma funktsioones piiratud. Komisjonide koosseisus puudus juhataja, kõik olid võrdsed liikmed. Kommuuni tsentraalse võimu loomise vajadus oli ilmne, tekkis rida sellelaadi-

lisi ettepanekuid. Lõppeks otsustati luua üheksast juhtiva komisjoni delegaadist koosnev täitevkomisjon, kuid selle isikuline koosseis kujunes nõrgaks. Alles 1. mai dekreediga loodi Ühiskondlik Päästekomitee, kes koosnes viiest liikmest ja kellel olid laialdased volitused. Selle dekreeidi vastuvõtmine viis Kommuuni kahte leeri: „enamus“ ja „vähemus“. Ühe uuenduse teostas Kommuun siiski, ta koondas enesesse riigi ja omaavalitsuslikud võimud. Selles avaldubki proletaarse riigi oluline erinevus kodanlikust riigist.

Kommuuni programmiline pale oli ebamäärane. Juba Keskkomitee proklamatsioonides enne Kommuuni loomist katsutakse fikseerida revolutsiooni põhiülesandeid. Kommuuni esimesed proklamatsioonid sisaldasid vaid mõningaid konkreetseid ülesandeid. Kommuun vajas selget programmi. 28. märtsil kujundati kolmeliikmeline komisjon, kes pidi koostama Kommuuni programmilise proklamatsiooni. Selle komisjoni kava oli kitsapiiriline ja ei leidnud heakskiitmist. 9. aprillil loodi uus komisjon. 18. aprillil võttis Kommuun selle kava vastu. Vaatamata tugevatele puudustele sisaldas 20. apr. Kommuuni ametlikus ajalehes avaldatud programm uuetüübilise riigi struktuuri jooni. Vana riigiaparaat tuli täielikult lammutada ning vabariigi uus poliitiline korrastus pidi tuginema autonoomsete kommuunide võrgule. Tsentraliseeritud bürokraatlikku aparaati pidi asendama rahva poolt valitav ja ärakutsutav riigiametnikkond. Alalist armeed ja politseid asendas rahvuskaardivägi ja kommunaalne politsei. Kogu riigiaparaat oli vahenditult seoses rahvaga.

Kommuuni tegevus keskendus sellele, et mitte olla tavaliseks parlamendiks, vaid täitva ja seadustava võimu ühtlustavaks ühiseks organiks. Kommuun taotles lammutada vana riigiaparaati ja asendada seda uuega, sest riik tuli luua kooskõlas töötava rahva tõeliste vajaduste ja huvidega. Kommuunis avaldusid sotsialistlikud tendentsid. Et soodustada seda, tuli ametnikkonda uuendada, edutades ametnikke rahva hulgast. Normeeriti tööpalku: vähemalpalgalistel kõrgendati ja kõrgemalpalgalistel vähendati. Kommuuni liikmete palgad ei tohtinud ületada kvalifitseeritud töölise palga määra. Kirik lahutatakse riigist ning vaimulikkond kõrvaldatakse koolist. Sõjavägi kujundatakse ümber rahvaväeks. Korteriüür normeeriti. 22. aprilli seadusega tunnustati kõikide võrdsust

kohtu ees, kohtunike valitavust ja kaitse vabadust ja loodi vande-
kohus. Ühiskondlikuks süüdistajaks sai Kommuuni prokurör.
Kohtu abiorganite koosseisus olevad ametnikud nagu pristavid,
notarid jne. loeti palgalisteks.

Kommuun teostas rea sotsiaal-majanduslikke uuendusi — loha-
kile jäetud töökojad pandi käima, seati sisse pagarite öötöö keeld,
palgast omavolilise mahaarvamise keeld. Et 1870./71. a. talv oli
erakordselt karm ja preislaste poolt Pariisi ümberpiiramine takis-
tas puude ja toiduainete juurdevedu, siis pidi Kommuun Pariisis
oleva näljahäda ning külma vastu rakendama rea soodustusi: pandi-
majja panditud (kuni 20-frangilise) vara tasuta tagasiandmine jne.
Suureks eksimuseks oli Kommuunile, et ta ei natsionaliseerinud
Prantsuse panku ja teisi panku, ja laskis end tühistate summadega
meelitada. Ka ei toimunud ekspluataatorite vara ekspropriatsioon.
Maikuul seati sisse uus tööpalga süsteem. Kooliõpetajate palku
tõsteti. Kooliasjanduse reformi ei saadud aga viia lõpuni.

Sel ajal kui Kommuun oli seotud oma siseasjadega, koondas
Thiers'i valitsus sõjavägesid Pariisi proletariaadi võimu murd-
miseks. Kuigi see ei arenenud soodsalt, siiski aprillikuul alus-
tasid Thiers'i väed tegevust. Preislaste interventsioon soodustab
Thiers'i. 20. mail algab üldine pealetung. 28. maiks oli Pariisi
proletariaadi vastupanu murtud. Lõppes kurvalt esimene prole-
tariaadi diktatuur. Oma võimu kindlustamisel proletariaat oli
teinud saatuslikke vigu. Kommuuni kangelaslikul rahvaväel puu-
dus tsentraalne komandovõim, pealegi oli Kommuun piirdunud
vaid passiivse kaitse organiseerimisega. Kommuunile algas verine
nädal, tuhandeid tapeti ja ainult vähestel võimaldus põgeneda
välismaale. Nii lõppes kangelaslik episood.

Pariisi Kommuun oli uuetüübiline riigivorm. Ta oli prole-
tariaadi valitsus, mille ümber liitusid töölisklass, osa väikekodan-
lusest, ning talupojaskond näis olevat valmis ühinema sellega. Kom-
muun oli tõeliselt demokraatlikuks võimuorganiks. Avaldusid
proletaarse riigi põhijooned: alatine sõjavägi ja politsei asendus
relvastatud rahvaväega, ametnikud olid valitavad rahva poolt, allu-
sid rahva kontrollile ja neile maksti palk kvalifitseeritud tööliste
palgamäärale vastavalt. Kommuun, erinevalt parlamendist, oli sea-
dustavaks täitvaks organiks.

Kommuuni tegevuses avaldus sotsialistlikke tendentse: „ta tah-
tis eksproprieerida ekspropriaatoreid“ (M a r x ja E n g e l s, *Pa-
rižskaja Kommuna*, lk. 42). Kommuun tugenes rahvusvahelisele soli-
dariteedile. Pariisi proletariaadi võitlus tähendas kogu maailma
proletariaadi eluõiguste eest võitlemist. „Tööliste Pariisi tema
Kommuuniga alati austatakse kui kuulsusrikast uue ühiskonna
kuulutajat“ (M a r x ja E n g e l s, sealsamas, lk. 63).

Pariisi Kommuun andis proletariaadile kogemuse, et töötav
rahvas enda jaoks ei või kasutada olemasolevat riiklikku süsteemi,
vaid peab ta purustama, hävitama ning selle asemel ehitama uue
võimukorrastuse. Seejuures peab proletaarne valitsus kõige otsus-
tavamalt maha suruma oma vaenlasi ja sirgjooneliselt lõpule viima
klassivõitluse.

„Võidukaks sotsiaalseks revolutsiooniks on vaja äärmisel mää-
ral kahe tingimuse olemasolu: tootlike jõudude kõrge areng ja
proletariaadi ettevalmistatud olek. Kuid 1871. a. need mõlemad
tingimused puudusid. Prantsuse kapitalism oli veel vähe are-
nenud, ja Prantsusmaa oli tollal eeskätt väikekodanluse (käsi-
tööliste, talupoegade, poemeeste ja teiste) riigiks. Teisest küljest,
polnud olemas töölisparteid, polnud ettevalmistust ja pikaajalist
väljaõpetamist tööliklassil, kes massina isegi mitte-sugugi sel-
gelt veel ei kujutanud enesele ette oma ülesandeid ja nende teos-
tamise vahendeid. Polnud proletariaadi tõsist poliitilist organi-
satsiooni, ega laialdasi ametiühinguid ja kooperatiivseid seltse....“
(L e n i n, *Kogutud teosed XV*, lk. 158 jj.)

Tööliklassil puudus kindel programm ja taktika. Proletari-
aat polnud valmis tõsisteks löökideks. Puudus kõiki ühendav ning
ühtlustav revolutsiooniline partei. Kapitalism ei olnud veel täie-
likult arenenud oma kulminatsioonile.

Kommuun ei suutnud oma ümber liita kogu riigi rahvast, ees-
kätt talupojaskonda. Kodanlikud elemendid oma valega suutsid
etendada takistavat osa. Kodanlus ühendas kõik ekspluataator-
likud elemendid võitluseks proletariaadi vastu. Preisi inter-
ventsioon Thiers'i abistamiseks soodustas Kommuuni varisemist.

Kommuun püüdis ühtlustada kõikide klasside huve, kuid see
tähendas, et tööliklass ei omanud klassiteadvust sellel määral, et
ta oleks võinud tunda enda jõudu, vastukaaluks teistele klassidele.

Ekspluataatorite suhtes puudus vajalik resoluutsus, jäeti üle võt- mata suurkoodanluse võimu allikas — Prantsuse pank ja teised pangad. Oli vaja hävitada oma vaenlasi. Aga oma viivitamisega Pariisi Kommun võimaldas vaenlaste jõudude koondamist. Sõja- listele küsimustele ei osutatud vajalikku tähelepanu. Sõjaväel puudus keskendatud komandovõim. Kommuun teotses passiivse kaitse põhimõttel, — s. t. hukatuslikult igale ülestõusule. Organi- satsiooniline nõrkus oli Kommuunile omane. Puudus tugev kesk- võim, puudus täielik diktatuur. Puudus ühtlane, tugev partei. Juhtkond oli nõrk, sest oli palju neid, kes sõnadest ei saanud kau- gemale.

Sms Stalin märgib lühidalt Pariisi Kommuunist: „Kõigist töö- liste revolutsioonest teame ainult ühte, mis kuidagi saavutas võimu. See on Pariisi Kommuun. Kuid ta ei eksisteerinud kaua. Tõsi küll, ta katsus purustada kapitalismi ahelaid, kuid ta ei jõudnud neid purustada, ja seda enam ei jõudnud rahvale näidata revolutsi- ooni hüvelisi materiaalseid resultate“ (Stalin, *Voprossõ leni- nizma* 11. väljaanne, lk. 499).

Pariisi Kommuun jääb sotsialistliku ühiskonna sangarliku võit- luse mälestuseks. Austades Pariisi Kommuuni traditsioone on rahvusvaheline proletariaat muutnud 18. märtsi — Pariisi Kom- muuni päeva protestipäevaks koodanluse verise terrori vastu, kogu proletariaadi võitluse internatsionaalse solidaarsuse päevaks.

KOMMUUN JA KUNST

Pariisi kommuun — esimene töölisklassi riiklik võim, mis kestis Prantsusmaa pealinnas natuke üle kahe kuu, osutas kogu oma mitmekesise tegevuse kõrval väga palju aega ja tähelepanu kunstile. See eriline suure tähelepanu osutamine kunstiküsimustele kujunes vahel isegi kahjulikuks teiste, veel tähtsamate asjade otsustamisel, näiteks Pariisi vahetu kaitsmise küsimustele, kui vaenlane oli Pariisi väravate ees. Kommuuni 19. mai istungil, s. o. kaks päeva enne versailles'laste tungimist linna, peeti ägedaid vaidlusi teatriküsimuste üle. Nende vaidluste tulemusena võeti vastu dekreet, millega teatrid allutati haridusdelegatsiooni juhtimisele. See dekreet avaldati „Journal Officiel de la Commune'is“ järgmisel päeval pärast istungit, s. o. 20. mail. Vaidlused istungil olid nii elavad ja kauakestvad, et üks Kommuuni liikmeid hüüdis vihaselt: „Pole siin aeg kõnelda teatrist, kui meid tulistatakse.“ Vaidluste aruannet „Journal Officiel'is“ ei avaldatud. Sel puhul võttis järgmisel istungil sõna üks liikmeid, kes avaldas protesti aruande mitteavaldamise kohta: „Ma oleksin tahtnud trükis näha vaidlusi, mis arenesid teatriküsimuse kohta. See oleks näidanud meie vaenlastele, et me pole sugugi hirmutatud nende ähvardusest, vaid leiame aega ka kunstile ja sealjuures säilitame oma otsustamise julge iseseisvuse.“

Millega seletada seda Kommuuni huvi kunstiküsimuste vastu? Ei saa ju seda seletada vaid seega, et Kommuuni koosseisus oli palju inimesi — kunstnikke ja kirjanduseinimesi, kes seisid kunstile väga lähedal. Vastuse sellele küsimusele annab asjaolu, et töölimass ilmutas juba oma revolutsiooni esimesist päevist saadik suurt huvi kunsti kõigi avalduste vastu. Sellele tööliste huvile baseerus ka tähelepanu ja hoolitsus, mida Kommuun osutas kunstile.

18. märtsi revolutsioonipäeval võttis proletariaat võimu enda kätte. Ta hakkas uutal alustel ehitama oma elu. Kõige muu kõrval igatses ta talle senini nii kättesaamatuna näiva kunsti järele. Kõige laiemate töötavate hulkade tohutut huvi kunsti vastu tõendavad mitmesugused tähelepanekud Pariisi elust Kommuuni päevil.

Ajaloolane E. Lissagare kirjutab oma Pariisi Kommuuni ajaloos, et Kommuuni päevil töötasid kõik Pariisi teatrid, kusjuures osavõtt etendustest oli erakordselt suur. Teatrid olid igal õhtul rahvast tulvil. Eriti palju rahvast kogunes alati masskontsertidele, mida korraldati Tuileries's, endises kuningalossis. Esimene kontsert 6. mail kogus kokku säärase rahvahulga, et paljud ei pääsenud Marssalite Saali, kus toimus kontsert. Järgmine kontsert korraldati juba üheaegselt mitmes kohas korraga: Marssalite Saalis, vanas teatrisaalis ja lossi aias. Viimased kontserdid toimusid veel siis, kui versailles'lased seisid juba Pariisi väravate ees, ja aplodismendid vaheldusid noii päevil tihti suurtükimürinaga.

21. mail oli Tuileries's suurejooneline kontsert Kommuuni leskede ja orbude heaks. Pärast kontserdi lõppu astus estraadile üks peastaabi ohvitser ja ütles: „Kodanikud, härra Thiers pidi oma lubaduse kohaselt eile astuma Pariisi, härra Thiers ei tulnud Pariisi, ta ei tule Pariisi. Kutsun teid järgmisel pühapäeval siiasamasse, meie teisele kontserdile, mida korraldame leskede ja orbude heaks.“ — Ja samal tunnil marssisid versailles'laste avan gardid sisse Pariisi eeslinnadesse.

Tuleb rõhutada üht iseloomulikku joont, mis avaldus neil kontsertidel. See oli — erandlik kord, mida pidasid Pariisi töötavad hulgad. „Selles rahvamurrus, kus kõik ei pääse pidustustele, kus pole ainustki politseinikku, pole näha ühtki segadust ega korratust, pole kuulda ühtki sõimusõna...“ imestab Viini ajalehe „Presse“ korrespondent Lauser, kes viibis kontserdil Tuileries' lossis.

Erakordselt suurt tähelepanu ja hoolt omistasid need töölishulgad ja Kommuun mineviku mälestusmärkide ja kunstikogude kaitsmisel. Sama Lauser märgib, et kontsertide ajal Tuileries' lossis hoiti hoolikalt kalleimaid pannoosid; massid suhtusid ettevaatlikult lossi puutumatusse.

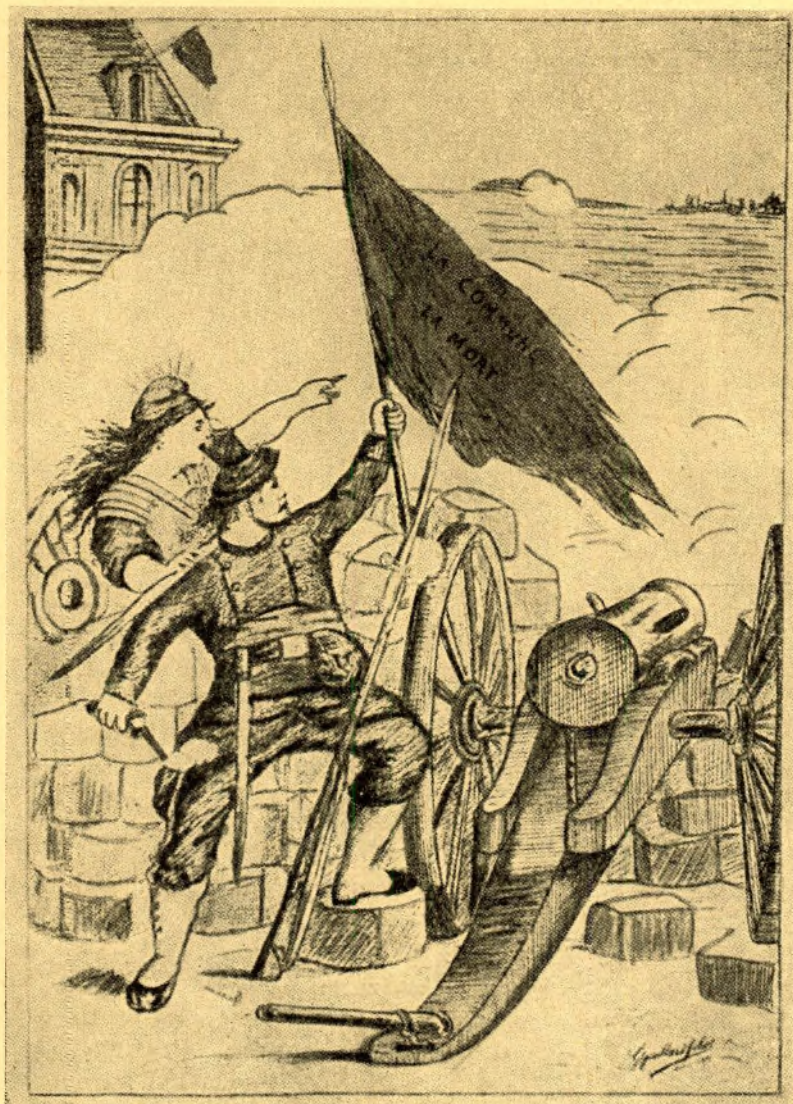
Väga reljeefse pildi annab tööliste ja Kommuuni suhtumisest kunstivaradesse Kommuuni 12. mai istung, kus arutati küsimust, mida teha pronksasjade koguga, mis leiti Versailles valitsuse juhi ning tööliste timuka Thiers'i majast. Kommuuni 12. mai istungil on tähelepanuväärseim töölise-skulptori, sotsialisti ja aktiivse revolutsionääri Demet esinemine, kes muuseas ütles: „Ärge unustage, et need väikesed pronksasjad — need on inimkonna minevik ja me peame tuleviku ülesehitamise kõrval hoidma hoolikalt oma kultuuri minevikku. Me pole barbarid.“

Demet kuulus hariduskomisjoni koosseisu, ta oli ühtlasi ka kunstnike föderatsioonis. Tema esinemises vormuleeris töölisklass lühidalt oma suhtumise mineviku kunstilistesse mälestusmärkidesse, mille ainsaks pärijaks on ta ise. See suhtumine teostati 50 aastat hiljem töölisklassi poolt täielikult Suure Oktoobri-revolutsiooniga ja see sai lõpliku vormuleeringu Lenini teesides, mida ta avaldas proletaarse kultuuri iseloomu kohta.

Kommuuni püüdest päästa kodusõja möllus kunstivarasid räägib veel järgmine fakt. 10. mail teatab Töö ja Vahetuse Komisjoni sekretär Kommuunile, et tarvis on leida abinõusid Élisée väljadel olevate maalide ja skulptuuride päästmiseks. Neid ähvardab versailles'laste suurtükitali. Ja nende transporteerimiseks ohutusse kohta annab Kommuun hoolimata rahapuudusest teatava summa. Ja veel viimaseil päevil kunstnike föderatsiooni delegaadid teostavad maalide ja skulptuuride üleviimise.

Võidurõõmutsev reaktsioon süüdistas Kommuuni terve rea mälestusmärkide purustamises, mis põlesid ära Pariisis 22.—27. mai võitlustes. Versailles võidumehed veeretasiid süü kodusõja tagajärgede eest kommunaaridele, unustades, et nad ise olid kodusõja algatajaks. Need olid versailles'laste patareid, mis 19.—25. maini pommitasid Pariisi, tekitades linnas suuri tulikahjusid. Versailles'lased, aga mitte Kommuun, kannavad ajaloo ees vastutust nende mälestusmärkide hävimise eest. Kommuun hoolitses igati nende eest ajal, millal võim linnas kuulus temale.

Püüdes juhtida elu linnas normaalsetele rööbastele ja kindlustada töötavale rahvale osasaamise varem kättesaamatust kunstist, Kommuun kasvatas rea abinõusid, mille teostamist suuresti takistas kunstiasutiste endise administratsiooni sabotaaž. Nende abi-

Gaillard jun.

PARIISI BARRIKAADIDEL

„Kommuun või surm!“

nõude teostamiseks Kommuun püüab vahenditult toetuda kunstnikele endile, kelle ühinguid ta seab vastu kunstiasutiste endisele administratsioonile. Nende ühingute ülesandeks pandi kõigi kunsti puutuvate küsimuste otsustamine, kogu kunstielu juhtimine. Kommuuni kavaga ühineb kohe kuulsaim kunstnik-revolutsionäär Gustave Courbet. Temale Kommuun teebki erilise dekreediga ülesandeks kõigi kavastatud eesmärkide teostamise. Dekreet 12. apr. 1871. a. kõlab järgmiselt:

„Kommuun volitab kodanik Gustave Courbet'd, kunstnike presidendi, kes selleks on valitud üldkoosolekul, kõige lähema aja jooksul korda seadma Pariisi linna muuseumid, avama galeriid rahvale ja kaasa aitama tööle, mis seal tavaliselt toimub.

Kommuun volitab selleks ka 46 delegaati, kes valitakse homme, 13. aprillil avalikul koosolekul Meditsiinilises Koolis (suures aulas) täpselt kell 2 päeval.

Peale selle volitab Kommuun kodanik Courbet'd, samuti ka ülal-tähendatud koosolekut, korraldama kõige kiirema aja jooksul igaaastane kunstinäitus Élisée väljadel.

Pariis, 13. apr. 1871. a.

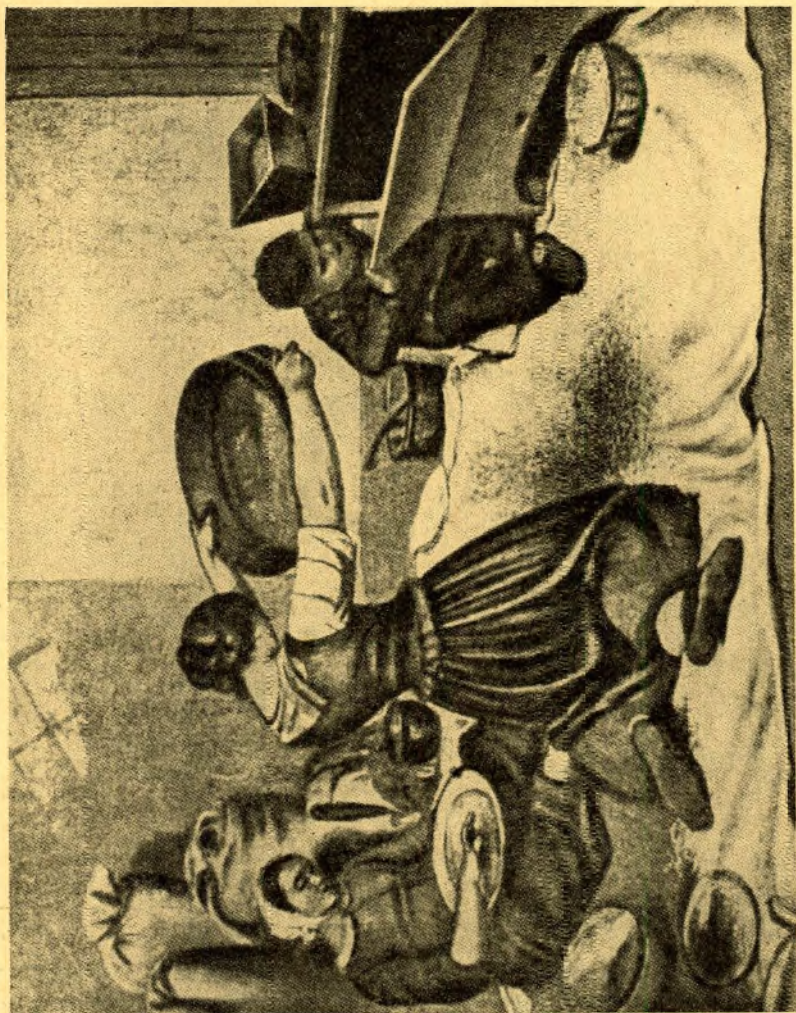
Täitev-Komisjon:

(allkirjad).“

Hiljem Kommuun kogu aeg jälgib uuesti loodud kunstnike föderatsiooni ja tema poolt valitud täitevkomisjoni, nn. kunstnike föderaalkomisjoni tegevust. Kommuuni liikmed võtavad tihti osa komisjoni koosolekuist, andes nõu ja juhatust, kuidas toimida ühes või teises küsimuses.

Kommuun ei kavatsenud jätta kunstnikke omapead ega anda neile täit iseseisvust kõigi kunsti puutuvate küsimuste otsustamisel. Föderaalkomisjoni nõudmine, et Kommuun kinnitaks täielikult ta deklaratsiooni, lükati Kommuuni poolt otsustavalt tagasi. Kunstnikele anti küll laialdane vabadus toimida kunstiküsimustes oma äranägemise järgi, kuid põhilistes, riiklikult tähtsais küsimustes kehtis Kommuuni üldjuhik.

Oma töös Kommuun sattus kunstiasutiste endise administratsiooni vastuseisule ja avalikule sabotaažile. Osaline tegelaste val-

VILJATUULAJAD 1853

Gustave Courbet

landamine ja nende asendamine Kommuuni pooldavate isikutega ei andnud suuremaid tagajärgi. Kommuun mõistis selgesti, et vana ja vaenulik administratsiooniaparaat on vaja põhjani lammutada ja tema asemele luua uus asutis, mis põhineks Prantsuse Kommunaalse Vabariigi riigivõimu olemusel. Selleks Kommuun tahtis toetuda kunstnike organisatsioonidele, kelle tegevuse ta võttis oma kontrolli alla.

Toetudes kunstnike föderatsioonile, Vailland algas otsustavat võitlust vana, muuseumliku personaaliga, kes ei tunnistanud Kommuuni ja kes seisis vastu muuseumide avamisele rahvale. Ta vallandas terve rea juhtivaid isikuid ja määras nende asemele kunstnikke, keda soovitas föderaal-komisjon.

Analoogilised abinõud viidi läbi ka teatrite juures. Aprillikuus asutatud näitlejate föderatsioon andis Kommuunile vajalikud kaadrid massiliste kontsertide organiseerimiseks. Sissetulek neist kontsertidest määrati haavatud rahvuskardiväelaste, nende leskede ja orbude kasuks.

Muidugi, on vaja märkida, et sellel näitlejate föderatsioonil polnud seda revolutsioonilist iseloomu, mis oli kunstnike föderatsioonil, keda juhtis Courbet. Kuid ta etendas suurt osa kontsertide korraldamisel, kus kanti ette ka revolutsioonilist repertuaari, mis eriti meelepärastas neid üritusi uuele kuulajaskonnale. Ka nende kontsertide korraldamisel pörkas Kommuun tihti endise administratsiooni sabotaažile. Siingi oldi sunnitud tarvitusele võtma karme abinõusid, eriti juhtivate tegelaste vallandamist.

Mida võime kokkuvõttes öelda Kommuuni suhtumise kohta kunstisse? Eelkõige seda, et nii laiade masside kui ka Kommuuni enda poolt avaldati tohutu suurt huvi kunsti vastu. Valitsus ja töölisklass osutas suurt hoolitsust kunstile ja võttis tarvitusele rea abinõusid kunstivarade kaitsmiseks, nende säilitamiseks ja nende rahvale kättesaadavaks tegemisel. Pariisi Kommuun, püüdes võimul vaid natuke üle kahe kuu, tegi palju kunsti vabaduse kasuks; ta äratas Pariisi kunstielu tardunud olekust, millesse see oli sattunud Napoleon III ajal, ja püüdis teostada suure hulga radikaalseid reforme sel alal. Ta lammutas vana administratiivse aparadi ja asendas selle vabade organisatsioonidega, mis loodi

kunstnike ja näitlejate endi poolt. Lõpuks, oma viimase dekreediga teatrite kohta astus Kommuun otsustava sammu kunsti ja kunstnike eksploatatsiooni kaotamiseks, näidates selgesti oma valitsemise uut sisu, töölisklassi valitsuse põhimõtteid.

Kõiges selles Pariisi Kommuun on meie Nõukogude Liidu eelkäijaks, proletariaadi diktatuuri „looteks“, millest arenes ja kasvas välja nõukogude võim.

(A. S. Guštšini raamatust „Pariisi Kommuun ja kunstnikud“.)

RINGVAADE

I. Laaban: J. Kärneri „Võitluslaulude“ vormist

Jaan Kärner on meie poetidest võib-olla elavaimalt ja erksaimalt reageerinud 21. juuni pöördele. Kui meie seniste silmapaistvamate töölisklassi laulikute Johannes Barbaruse ja August Alle luuletegevust näib esialgu takistavat muualaliste ülesannete rohkus ja paljudel meie vähem klassiteadlikud olnud luuletajail on ideoloogiline ümberkujundusprotsess alles käimas, siis on Kärner rakendanud kogu oma lüürilise talendi rikkuse ammuse unistuse sotsialistlikust ühiskonnast heroilisele täitmisele.

Me teame, et Kärneri senine kirjaniku-teenkond ei olnud vaba ideoloogilisest väärtusist, ajutisest lõdvenemisest vastupanus parempoolsele survele, ja ometi tõendab Nõukogude võimu vältel juba kahes trükkis ilmunud ja erakordse populaarsuse saavutanud värsivalimik „Võitluslaule“, kuidas bolševistliku ideoloogia agressiivne jõud läbib punase niidina tema toodangut juba loomingu algusaastaist saadik, väiksemate katkestustega maailmavaatelistele kõikumiste ajal, et siis lõpuks paisuda tema Nõukogudeaegse luule võimsa hümnilise puhanguni, seda enam, et tingituna kodanliku Eesti raskest survest vabale sõnale, paljude lauludega tutvume esmakordselt nende tõelises kujus.

Nüüd, kus „Võitluslaulud“ on saanud juba rahva ühiseks luuleaardeks, mis hoolimata oma siin-seal esinevaist kunstilisest soovida-jätmisest on küllaltki teedrajavaks tähiseks meie luule edaspidisele arengule, kerkib üles uuenenud akuutsusega kärnerliku vormi probleem. Mäletame, kuidas tema viimased kodanlikul ajal ilmunud luulekogud äratasid väga erinevaid tundeid ja arvamusi just selles spetsiaalses küsimuses, mäletame, kuidas tema vormis nähti selgust, lihtsust, ökonoomiat, rahulikku, ülepingutamata ilu, teisalt jällegi enesekordamist, trafareetsust, primitiivsust, võtete vähesust ja monotoonsust. Nüüd, kus sotsialistliku realismi teoreetiline valgus on õpetanud meid nii mõndki väärtust ümber hindama, peaks meie avanema teatavaid võimalusi sisuliselt põhjendatuma otsuse langetamise üritamiseks tema loomingu kohta, kuivõrd see ka vormilisel ja stiililisel alal rahuldab sotsialistliku realismi nõudeid.

Võitluslaulud algavad 3 luuletusega 1920. aastast. Nad kannavad kõik veel ilmselt oma aja pitserit — läbipõetud ekspressionismi jälgi. Me ei

leia neis seda segamatult voolavat rahulikkust, kõigutamatust, mis iseloomustab tema hilisemat luulet. Ta ei lase mõtteid, tundmusi, motiive nii raudse püsivusega lugejast üle tulvata, nagu pärastpoole, vaid püüab teostada veel mingit valikut nende vahel, enamasti kitsalt formalistlikust vaatevinklist, surudes sisu liiga kokku. Nii kannatab avaluuletus „A'a viilet, vabrik, vastsest tõest“ liiga keeruka vormi (mida iseloomustavad kasvõi oma pikkuses tülikalt erinevad värsiread — viga, mida hilisem Kärner ei korda enam kuigi sageli, vähemalt mitte värsi keerustamise otstarbel) ja sellest johtuvana teatava sisulise nõrkuse all. Vaieldav oleks samuti luuletuse ülesehitamine onomatopoeetilisele refräänile, ent selle (hu-huu!) õnnelik ja maitsekas valik hajutab meie kahtlused. Õnn ka, et ta ei loobu jambilisest värsimõödust, mis saadab teda hiljem ustava kaaslasena läbi kogu tema luuletuse ja kindlustab sellelegi luuletusele tema rahvapärase mõju. Vormi „a'ama“ järjekindel tarvitamine osutab Kärneri taatele elavaks, peenutsemisest rikkumata rahvakeelsuseks, nagu järgnevaski luuletuses.

Muide esineb see vorm kummaski kohas peaaegu samas kontekstis, nimelt vabriku vile-a'amise motiivis. Kas see ei ole viimati-enesekordamine?

Jah, kordamine küll, aga mitte enesekordamine.

Kärneri uljaste korduste kunstiline mõju hakkab ilmnema eriti selgesti tema viimasel loominguperioodil — lugegem ainult luuletuse „Miitingul“ suurepärasest lõppu: „Ajalugu juhib targalt Stalin, geniaalseim juht kes ajaloo“. Sõna „ajalugu“ kordamine selgitab ka tavalisimale, spetsiaalsest luuleharrastusest eemalseisvale lugejale küllaldase ilmekusega seltsimees Stalini suure isiksuse ajaloolisust, tema väljaulatuvust oleviku raamest kaugeimassegi tulevikku, mis jäänuks ühe ainsa korraga leppimise puhul kuidagi kõrvalmotiiviks. See on ometi stilistiline väärtus vahendite ökonomia mõttes, peale selle suurim efekt vähima leksikaalse kulutusega.

Sama kehtib ka näiteks epiteetide kordamise suhtes töörahva juhtide nimede ees — epiteetide kordamine oleks stilistiliselt kindlasti halb, aga siin ei ole enam tegemist poeetiliste epiteetidega, vaid elavate tõikade elavate kajastustega.

Kui laulus „Kõigile timukaile“ on lüüriline vool vaba, sundimatu, siis kummitab „Tööliste laulus vabrikus“ jällegi formalismi-tont. Kärner võtab ette ohtliku eksperimendi riimideahelaga; aja-saja-raja-kaja-majja-vaja, mis loomulikult ei lase antud eelduste juures end selle laulu võrdlemisi lapidaarsessegi sissu sulatada. Alles 20. a. hiljem Lebedev — Kumatš'ilt tõlgitud „Nõukogude lihtsas inimeses“ kohtame jälle samasugust riimiderida, aga võrratu kaunimana, musikaalsemana, sisuliselt põhjendatamana: mägede-inime-udude-Elbruse-verele. Siiski, algus ja lõpp oma lihtsama koega päästavad luuletuse.

Järgnevad laulud on dateeritud alates aastast 1928, jätkudes enam-vähem pidevalt kuni 1934, kus tekib uus seisak, mis lõpeb 1938; kuid ka mõned 1932. ja 1934. a. vahepeale paigutatud dateerimata laulud ei peaks

asetsema oma õiges kronoloogilises kohas, mainitud pausijärkudesse kuuluvad nad vaevalt.

Kärneri hingetõmme on muutunud siin pikemaks, sügavamaks, vabane-des lõplikult stiililiste pretensioonide kammitsast. Ta esitab lugejale oma mõtteid, tundmusi absoluutselt täielikus kulus nende algusest kuni lõpuni, rajades nõnda endale teed jäägitusse mõistetavusse laiade hulkade poolt. Ja siis kontrastiks kõige rafineeritumaid kõnekujundeid, mis suruvad mõeldavalt lühidaimasse vormi pikki mõttekäike, nagu leiame neist hiljem mõningaid suurepäraseid näiteid. Tõesti, nii mõnigi keigarlik *l'art-pour-l'art* poeet võiks olla kade Kärneri luuletehnikale! Muidugi, siin-seal ei puudu ka mõned tarbetud keerukused, ent õnneks ei esine nad liiga häirival või mitmekesisel kujul.

Selle perioodi 17 luuletusest on kirjutatud 11 jambides ja 12 nelikutes: ilmne tõendus, kuidas Kärner ikka selgemini hakkab tunnetama nende kahe printsiibi populaarsuse väärtust. Ja ka seal, kus ta nelikust näiliselt loobub, näeme varjatud kujul vana jaotust püsivat, ja värsimõõdulisedki kõrvalekaldumised ei lähe väljapoole tema endastmõistetavat lihtsust.

Siiski kuuluvad parimad lüürilised saavutused standardvormes kirjutatud värsele. Nii laulus „Ajal sangarlikul“, kus „aeg sammub uljalt nagu sangar“ ja „lööb kummuli Wall Streetil mõne panga“ või jällegi John Bullil „püha rahu kurku jäänud on“ ning „ju kannab kõdumise märki küljes / koloss see paberist: Versailles, Trianon“, ja kus, nagu näeme, ühineb väljenduse võimas lõovus riimikunsti meisterlikkusega (on — Trianon).

„Sügisparalleelid“ lõpetab ta pildiga: „... ja sügisvihmas äikesena sajab / taas inimmeelde sõna: Vabadus!“ Vabaduse säde elektriseerib siin isegi loiu sügisvihma, nii et suvised äikesed jaotavad selle piiskadesse oma elustavaid elektrilaengukesi, mis sajavad ükshaaval inimmeelde läbi kolba näljastsõrestunud kaane — originaalsemaid metafoore kogu meie revolutsiooniluules.

Või siis „Lunastuses“: „Kõikjal kuulen ma valu ja nuttu: / Ahnus kinni seob isanda käe“ — kapital on muutunud saagiahneks, kiskjalikuks, kelle ahnus seob kriisi näol kinni tema enese käe, aga veel pole tärnanud paljudes töölistes klassiteadvus, veel ei oska nad õieti hinnata olukorda, uskudes neid, kes valetavad neile ette, kapitalismi kriisihäda olevat kogu „rahvusterviku“ häda.

Või jällegi too suurejooneliselt elliptiline püant, millega ta hurjutab „Metsatöölisis“ sotslikest ja tööerakondlikest reetureist eksiteeleviidude valvsusepuudust: „Oma kätega murtakse maha / vana kordki see selja taha / nagu palgid, puru ja laast / A e g a küllalt m a g a d a m a a s.“

Võitmas on ka värsside kõlaline külg. Kärneri luule esitab meile ilusat, rahvalikku eesti keelt, nagu see on, ilma selle häälikulist üldilmet kasvõi ühegi värsi piires mingi uduse printsiibi pärast moonutama hakamata, segades üksikhäälikute loomulikke sagedusvahekordi, nagu seda on teinud ja teevad veelgi meelsasti formalistid.

Riimigi muutub paremaks, otstarbekamaks. Kärner ei taha „rivistada riime seelikus“, ega tormata ka mitte keerulisse riimimata vabavärssi, vaid hoiab vormi osas kuldset keskteed, et kogu revolutsiooniline energia säästuks sisu jaoks.

Peale 4-aastast pausi hakkab ta uuesti peale. Ta on jäänud väliselt truuks jambile.

Oma troopidega näitab ta püsimist endisel tasemel, vahest isegi väikest arengut — Nõukogude perioodi ekstaatiline palang on veel tulemas. „Kes suudaks kujutella põrgut /, mis variserlik loond kultuur! / Nii kavalalt on seatud võrgud, / et kõik näib hiilgav, iidne, suur“ — kui plastilise pildi loob ta meile siin neist sätendavaist, tihe-tihedaist pitsvõrkudest, mis peavad oma võltsi kiirgusega varjama kodanliku maailmakorra pehastust ja tühisust. Või siis jälle: „Maakera uhkelt ruumis kiigub, / ehk puudubki tal reisipass, — /niisama teadvusele liigub / ka iga tootev rahvasklass“ — millise ilmekusega näidatakse siin, kuidas ajaloo dialektilises arengus ühiskond revolutsiooni ja reaktsiooni vahel kiikleb, kuni viimaks tugevnenud hoog tema lõplikult uude ajajärku paiskab.

Ja nüüd murrabki sisse 21. juuni, tuues poeedi ammuste soovunelmate täitumise ja võimaldades talle siirduda seniolnu revolutsioonilisest ründamisest uue, parema ülesehitamisse, kriitilisest realismist sotsialistlikku realismi.

Värsitehnilisel alal ei näe meie erilist muutust. Domineerib endiselt jambiline nelik. Aga sisemine kude muutub veelgi rahvalähedasemaks; sa-genevad korduselemendid, kuna pilgul ei tarvitse enam rahutult ekselda nagu varem; Nõukogude Liidu rahvaste luule oma avaruses ja tihedas seoses sotsialistliku ühiskonnaga saab Kärnerile ammendamatuks inspiratsiooni-allikaks. Ja käsikäes pulsi kiirenemise, tundetemperatuuri tõusuga puhkevad alles lõplikule õitsengule tema nii kaunid metafoorid, perifraasid, ellipsid, personifikatsioonid.

Raske on aga leida ilusamaid tema kujundite, piltide seast — neid tuleb siin igast küljest vaimustava tulvana. Kasvõi suurepärase antitees nüüd alles lõpliku kuju omandanud „Valvureis öös“, kus „süngest laagritulest“ saab hiljem „tusa vastu tõke“ — see süngus, millest siin kõneldakse, on bolševistlik võitlejatõsidus, mille taga peituv energia ründab edukalt kõike tuska ja väsimust-loidust. Ja kui julgelt ütleb ta luuletuses „Miitingul“: „Eilse ette veeretatud kivi — / ainult arg veel elab päevas tunases“ — see on stalinliku valvsuse halastamatu kivi, mis suleb „tunases elavaile argadele“, s. o. oportunistlikult usaldamatuile elementidele pääsu tänasesse, s. o. loova tööprotsessi vastutavaile kohtadele. Aga julge vaim leiab endale nüüd alles õige tegevusvälja: „Minnes läbi tule, vee ja pori / karastudes vaim võib võita vaimuööd“ — porigi ei määri enam vaimu, vaid karastab teda, et ta suudaks oma ööst jagu saada.

Eriti hakkavad silma paistma tema personifikatsioonid; nii näit ter-vitusluuletuses „Kommunistile“ „Tallinna ja kodumaa“ isiksustamine jalu-

tajaina, kes on pööranud sammud vasakule; või siis „Partei ajaloo“: „On sangarlik ja hiilgav ajalugu, / mis loonud bolševikkude partei. / Kui majakas, nii juhib inimsugu / ta sihikindel, teadlik „jaa! ning „ei!““. Kvalifitseeritakse siin esmalt „sangarlikku ja hiilgavat“ ajalugu ÜK(b)P loojana ja lastakse teda siis personifitseeritult juhtida majakana inimsugu; ilmne muidugi, et mitte ajalugu kui niisugust, vaid tema dialektilise käigu revolutsioonilist komponenti, keda tuleb mõista siis ka partei loojana.

Jaan Kärner on otsinud, ta on mõnikord vääratanud, ent selles täiusele liginevas kõrgpunktis, mille ta on saavutanud pärast 21. juunit, on tema vorm haruldane süntees lihtsusest ja rahvapärasusest ja kõige rafineeritumast kunstist. Aga too rafineeritud kunst ei unusta kunagi sisuga arvestamast, nihkudes vaevalt kunagi väljapoole selle otseseist nõudeist. Need, kes näevad temas ainult šablooni ja jämedakoelisust, tõestavad sellega ainult oma võimetust vaadelda vormi sotsialistliku sisu rahvusliku funktsioonina, nagu õpetab meile seda sotsialistlik realism.

Professor H. Riikoja 50-aastane

8. märtsil pühitses prof. Hendrik Riikoja oma 50-aastast sünnipäeva. Sellise tähtpäeva puhul on kombeks lühemalt või pikemalt peatuda juubilari tegevusel ja teha mõningat kokkuvõtet. Ometi ei ole kerge ülesanne saada ülevaadet töömehe tööst ja loomingust keset pingelist tööd, kus pooleliolevad ja lahendamata ülesanded ning kavatsused põimuvad juba valmis töödega, kus üks on teisest sõltuv, nii et valmishitise piirjooned selguvad alles põhjalikumal süvenemisel.

Kuid ometi on kõrvalseisjale huvitav ja ollakse õigustatudki neil üksikutel etappidel heitma kas või põgusat pilku saavutustele ja kavatsustelegi.

Professor Riikoja kui teadlast tunneme esmajoones väsimatu järvede uurijana ja limnoloogia, selle suhteliselt noore teadusharu esimese tõsise viljeleja ning rajajana Eestis. Ta uurimistegevus on ulatunud isegi teiste Liiduvabariikide aladele. Nii töötas ta 1915. aastal rakendusteadusliku uurimisekspeditsiooni liikmena Volga delta ja Kaspia mere uurimisel, 1916 Bakuus Kaspia mere täiendaval uurimisel, 1917 Kovda bioloogiajaamas Valgemere uurimisel, 1920—1924 teostas limnoloogilisi uurimisi Matsalu lahel, 1925—1927 uuris Saadjärve ja naaberjärvi, 1932—1933 Tamula ja Vagula järve, 1935—1936 Aegviidu ja Jussi järvi, peale selle on ta lühemat aega uurinud Orava, Rõuge ja Tartu ümbruse järvi.

Tema senised arvukad tööd sel alal käsitlevad esijoones füsiograafilisi küsimusi, andes sisuka ja mitmekülgse ülevaate kodumaa järvedest mis on tulevasele uurijale ökoloogile tüsedaks aluseks. Sel alal on prof. Riikojal ilmunud järgmised tähtsamad tööd: *Suvisest hapniku kihitusest eutroofsetes järvedes*, 1929; *Zur Morfometrie einiger Seen Eestis I ja II*, 1930, 36;

Eesti järvede nimestik, 1935; *Järvede levimisest Eestis* (koos A. Kärsnaga) 1935; *Eesti järvede läbipaistvusest ja värvsusest*, 1940; *Zur Kenntnis einiger Seen Ost-Eestis insbesondere ihrer Wasser-Chemie*, 1940. Viimase töö põhjapanev ja teedrajav tähtsus ja ainulaadsus tõstab meie limnoloogilise uuringu väljapaistvale tasemele.

Sellejuures pole see kulukas, suuremat kaadrit ja materjalseid eeldusi nõudev uurimistöö toimunud soodsais oludes. 1924. aastal asutatud Eesti Veekogude Uurimise Komisjon Tartu Ülikooli juures, mille hüdrobioloogia osakonda juhatas prof. Riikoja, kannatas aineliste vahendite puuduse all kuni oma likvideerimiseni 1939. Vahepeal ähvardas rakenduslikult nii olulise uurimistöö täielik katkemine ja prof. Riikoja teene on see, et ta suutis välja võidelda limnoloogia laboratooriumi asutamise Loodusvarade Instituudi juurde, mis aga katkestas tegevuse möödunud aastal. Teadusliku töö rajamisega uutele alustele uues ühiskonnas loomulikult kaovad kõik senised takistused ja töö võib jätkuda suurema hoo ja pingega.

Peale muu on Riikoja avaldanud uurimistöid faunistika alalt, keriliste (ussid) ja kalade üle; teostanud esimesena Eestis söögikalade tähistamist magevees nende rände uurimiseks jm.

Erilise ja tähtsa osa Riikoja tegevusest moodustab tegevus zooloogia-professorina ülikoolis, mis algas selle teadusala eestikeelse õpetuse algusega Tartu Ülikoolis. Kui meil on sel alal välja kujunenud teatav kaader nooremaid teadlasi, siis on need arenenud esijoones Riikoja juhatusel, kui meil on olemas täpne eestikeelne terminoloogia ja teadusliku väljendamise võimalused, siis on siin erilisi teeneid prof. Riikojal, (koos J. V. Veskiga — *Selgrootute loomade süstemaatiline nimestik*, 1923; *Eestikeelseid zooloogilisi oskusõnu*, 1930). Ja lõpuks, kui meil on püstitatud programmilisi sihtjooni zooloogilise uuringu alal, siis pärinevad need esijoones Riikojalt (*Kodumaa zooloogilise uuringu tulemusi ja sihte* 1931). Prof. Riikoja on avaldanud ka populaarteadusliku raamatu *Kodumaa kalad* (1927), olnud algkooli looduslooliste õpperaamatute kaasautoriks, Eesti Entsüklopeedia zooloogilise osakonna toimetajaks jne.

Zoologiainstituudi ja -muuseumi väljaarendamisel on ta kaasa töötanud kauaaegse juhatajana ja juhib nende asutuste ümberkorraldamist praegu zooloogiakateedri, -muuseumi ja zooloogialaboratooriumi juhatajana.

Tartu Ülikooli administratsioonis on ta kaasa töötanud pikemat aega 1930—1937 Matemaatika-loodusteaduskonna dekaanina. Juuni pöörde järel määrati esimeseks Tartu R. Ülikooli rektoriks ja on praegu matemaatika-loodusteaduskonna dekaaniks.

Riikoja on aktiivselt osa võtnud ühiskondlikest üritusist. Oli Loodusuurijate Seltsi abiesimees 1929—1936. Kodu-uurimise Seltsi asutaja liige ja abiesimees alates 1939. Praegu Tartu R. Ülikooli teenistujate Ametiühingu abiesimees.

Jätkugu senine viljakas ja tulemusrikas tegevus ka teisel poolsajandil, selleks loomisvärskust, edu ja jõudu!

H. K.

VI. I. Lenin lõpetas 50 aasta eest ülikooli

Tänavu täitub sellest viiskümmend aastat, mil Vladimir Iljitš Lenin lõpetas eksternina Peterburi Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna. Teatavasti hakkas Lenin ülikooli lõpueksameid sooritama 1891. aasta aprillis ja jõudis nendega lõpule 15. novembril samal aastal. Eksameid tuli tal sooritada ülikooli lõpetamiseks 15 aines. Kõigi ainete eest sai ta hinnangu „väga hea“. Seega lõpetas Vladimir Iljitš Lenin ülikooli kiituskirjaga.

Praegu on Riiklikus Leningradi Ülikoolis käimas ettevalmistused Lenini 50 a. ülikooli lõpetamise tähtpäeva märkimiseks, mida tahetakse sügisel teostada suurejoonelisel. Sel puhul korraldatakse näitus, mis kujutab Leninit Peterburi üliõpilasena, aktusi, ettekandeid jne.

Ilmub „Leningradi Ülikooli ajalugu“

Leningradi Riiklik Ülikool on üks vanemaid kõrgemaid õppeasutusi Nõukogude Liidus. Tema teened on väga suured. Et saada pilti Leningradi Riikliku Ülikooli tööst ja tegevusest, otsustati hiljuti välja anda Leningradi ülikooli ajalugu mitmeköitelise teosena. Ettevalmistused selleks on praegu käimas ning ajaloo esimene köide ilmub juba käesoleval aastal. Teose toimetab trükki komisjon, eesotsas akadeemikute Baikovi, Tarle, Favorovski ja Uhtomskiga. Peale nende kuulub koguteose toime-
tusse rida professoreid.

Nagu tähendatud, ilmub tänavu esimene köide Leningradi Ülikooli ajaloost. Selles avaldatakse rida uusi, alles hiljuti avastatud dokumente. Eriti huvitavad on materjalid, mis jutustavad V. I. Lenini venna Aleksander Uljanovi saabumisest ülikooli. Samuti avaldatakse üks ta kirjutusi füsioloogiast, mille eest ta sai kuldauraha.

Samuti avaldatakse Leningradi ülikooli ajaloo esimeses köites kirjutus sellest, kuidas Vladimir Iljitš Lenin andis Peterburi ülikoolis viiekümne aasta eest eksamid õigusteaduskonna lõpetamiseks.

„NÕUKOGUDE KÕRGEM KOOL“ ilmub 10 numbrit aastas. Väljaandja ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartus, Ülikooli 18. Vastutav toimetaja *F. Issak*. Tehniline toimetaja *T. Oinas*. Korrektor *P. Rattus*.

Ladumisele antud 7. III 41. Trükki antud 27. III 41. MB 1117. Paberi formaat 67×95. 2/16. 34 988 tähte trükipoognal. Trükipoognaid 4. Autoripoognaid 3,47. Arvestuspoognaid 3,5. Trükiarv 3000 eks.

Trükitud „Tartu Kommunisti“ trükikojas, Tartus. Trükikoja tellimise nr. 652. Tellimishind aastas 13 rbl., poolaastas 7 rbl. Üksiknumber 1 rbl. 80 kop. Tellimisi võtavad vastu RKK Müügiosakond, Tallinn, Pärnu mnt. 10—24, kõik RKK raamatukauplused, ajalehtede kontorid, postiasutused-sidekontorid ja RKK kollektiivmüügi usaldusmehed.

„Советская Высшая Школа“ № 3, 1941.

Гиз. „Научная Литература“, Тарту.

На эстонском языке.

AJAKIRJAD IGALE KIRJANDUSE-
JA KUNSTIHUVILISELE TÖÖTAJALE:

Looming

E. N. Kirjanike Liidu ja E. N. Kunstnike Liidu hääle-
kandja. Sisaldab peale kirjanduse- ja kunstiküsimusi
käsitlevate artiklite ning algupärase luule ja proosa
igas numbris ühe trükipoogna ulatuses kunstiteoste
reproduktsoone. Ilmub üks kord kuus. Tellimishind
aastas rbl. 45.—, poolaastas rbl. 23.—, veerandaastas
rbl. 12.—. Üksiknumber rbl. 4.—.

Viisnurk

Rahvalik kultuuri-, kirjanduse- ja kunstiajakiri, mis
ilmub rikkalikult illustreerituna ja erinumbrites tut-
vustab lugejale naaberliiduriike. Ilmub ENSV Hari-
duse Rahvakomissariaadi väljaandel üks kord kuus.
Tellimishind aastas rbl. 32.—, poolaastas rbl. 16.—,
veerandaastas rbl. 8.—. Üksiknumber rbl. 3.—.

Teater ja Muusika

Illustreeritud lava- ja muusikakunsti ja -kirjanduse
ajakiri. Ilmub ENSV Kunstidevalitsuse väljaandel üks
kord kuus. Tellimishind aastas rbl. 17.—, poolaastas
rbl. 8.50, veerandaastas rbl. 4.50. Üksiknumber rbl. 1.50.

Pilt ja Sõna

Rahvalik pildiajakiri, mis ilmub ühe- ja kahevärvilises
vasesügavtrükkis ja annab peale pildikroonika lühi-
palasid, vesteid ja karikatuure. Ilmub ENSV Riik-
liku Kirjastuskeskuse väljaandel kaks korda kuus.
Tellimishind aastas rbl. 32.—, poolaastas rbl. 16.—,
veerandaastas rbl. 8.—. Üksiknumber rbl. 1.50.

AJAKIRJADE TELLIMISI VÕTAVAD VASTU:
RKK MÜÜGIOSAKOND, TALLINN —
PÄRNU MNT. 10, RKK RAAMATUKAUPLUSED,
AJALEHTEDE KONTORID, POSTIASUTISED-
SIDEKONTORID JA RKK USALDUSMEHED.

Rbl. 1.80